

Biliterárnosť, bilingvizmus a „prílohové slovníčky“ ako textová lexikografická opora v českom a slovenskom literárnom priestore

Mira Nábělková

NÁBĚLKOVÁ, M.: Bilingualism, Bilingualism and „Appended Text Dictionaries“ as a Text Lexicographic Support in the Czech and Slovak Literary Environments

SLOVENSKÁ LITERATÚRA 67, 2020, No. 1, p. 11 – 35

Key words: biliteracy, bilingualism, mutual intelligibility, Czech-Slovak context, cultural policy, language planning, language management, text lexicography, appended text dictionary

The paper focuses on mutual reception of literary works and nurture of biliteracy in the Czech and Slovak cultural environments. Attention is paid to the issue of mutual intelligibility of Slovak and Czech in relation to the existence and development of bilingualism and biliteracy as historically changeable phenomena. Alongside the traditional dichotomy between „reading books in original“ and „reading books in translation“, what may be observed in the Czecho-Slovak context is also existence of the third way – reading books in the original language equipped with appended text dictionaries serving as aids in solving potential problems with unknown expressions in literary works. The paper presents specific examples of language management aimed at simultaneous nurture of bilingualism and biliteracy – publishing the requirements and suggestions of text lexicography and editorial pre-production of literary works including appended text dictionaries designed for Czech readers of Slovak literature. Attention is paid to the interwar period marked by intense social negotiations over the optimal interliterary relations.

Klíčové slová: biliterárnosť, bilingvizmus, vzájomná zrozumiteľnosť, česko-slovenský kontext, kultúrna politika, jazykové plánovanie, jazykový manažment, textová lexikografia, prílohový slovníček

Biliterárnosť v českom a slovenskom literárnom priestore predstavuje fenomén, ktorý už dlhšie zamestnáva teoretickú pozornosť a nestráca ani v našom čase na výskumnej príťažlivosti. Okrem iného preto, že ide o historicky premenlivý jav so špecifickými charakteristikami v rozličnom čase a rozličných spoločensko-kultúrnych okolnostiach. Stretávame sa tu aj s pozoruhodnou súhrou prirodzených medziliterárnych procesov opierajúcich sa o jazykovú a kultúrnu blízkosť¹ a vedomých cielených aktivít v oblasti kultúrnej politiky a jazykového plánovania, zameraných v istých obdobiach (osobitne v čase spoločného štátu) na pestovanie biliterárnosti spolu s podporou rozvoja bilingvizmu.² Pri pohľade na biliterárnosť a špecifické okolnosti jej existencie v česko-slovenskom priestore možno vyjsť z prístupu, ktorý do teoretickej reflexie medziliterárnych procesov vniesol Rudolf Chmel v publikácii *Literatúry v kontaktoch* z roku 1972³ a rozpracúval potom v ďalších prácach. Formulácie dôležité pre zvažovanie biliterárnosti v česko-slovenskom kontexte nájdeme napr. v jeho texte *Biliterárnosť a medziliterárne spoločenskú*, uverejnenom v roku 1981 v časopise *Slavica Slovaca* a v komentovanej podobe znova publikovanom Dionýzom Ďurišinom.⁴ Nachádzame tu aj naznačenie jazykovo-literárnej súvzťažnosti medzi bilingvizmom a biliterárnosťou, kde bilingválna (alebo i viacnásobná) jazyková kompetencia otvára čitateľovi vstup do viacerých literatúr: „Fakt bilingvizmu determinuje interferenciu literárnych štruktúr, prekryvanie dvoch literárnych systémov. Biliterárnosť v takomto chápaní znamená skutočnosť, že napr. jeden čitateľ používa jazyk dvoch literatúr, svojej i tej, s ktorou sa prekryva. Špecifikum biliterárnosti je, že sa pracuje s dvoma jazykovými systémami literatúr. Napríklad slovenský čitateľ ešte dlho po rozpade rakúsko-uhorskej monarchie robil vďaka jazykovej príprave exkurzy do maďarskej literatúry, sčasti i do nemeckej a ruskej a bez akýchkoľvek problémov do českej. Nielen čitateľ, ale i spisovatelia. Takáto bi- aj viacliterárnosť mala značný význam pre inováciu literárneho procesu.“⁵ Z hľadiska sledovanej témy sú dôležité aj ďalšie motívy. Napr. že biliterárnosť (i viacliterárnosť) ako špecifická modifikácia literárnych kontextov vzniká za osobitých vývinových podmienok pramieniacich

1 Pozri napr. ĎUROVIČ, Lubomír: Česko-slovenské komunikačné a kultúrne kontinuum. In: ORGOŇOVÁ, Oľga (ed.): *Jazyk a komunikácia v súvislostiach II*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2008, s. 209 – 218; NÁBĚLKOVÁ, Mira: Česko-slovenský jazykový kontakt. In: KARLÍK, Peter – NEKULA, Marek – PLESKALOVÁ, Jana (eds.): *Nový encyklopedický slovník češtiny*. 1. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2016, s. 223 – 236.

2 NÁBĚLKOVÁ, Mira: Pestovanie biliterárnosti ako súčasť kultúrnej politiky a jazykového plánovania v česko-slovenskom kontexte (Chmelovské inšpirácie). In: *Slovenská literatúra*, roč. 66, 2019, č. 6, s. 417 – 429. Pozornosť sa v štúdiu upriamuje na „prílohové slovníčky“, predstavujúce formu podpory vzájomného čítania literárnych diel v origináli v česko-slovenskom kontexte. Sporadicky publikované slovníčky rozličného rozsahu, poskytujúce vo vydaní literárneho diela vysvetlenie potenciálne neznámych slov, majú v česko-slovenskom kultúrnom priestore dlhšiu tradíciu, no viac či menej systematická prítomnosť slovensko-českých slovníčkov vo významných knižných edíciách slovenskej literatúry (Čítanie študujúcej mládeže, Hviezdoslavova knižnica), iniciovaných a podporovaných štátom, umožňuje pripísať im osobitnú váhu a vnímať ich aj ako súčasť dobovej kultúrnej politiky v literárnej sfére aj ako špecifický nástroj jazykovej politiky a jazykového plánovania.

3 R. Chmel primárne uplatnil pojem biliterárnosť v uvažovaní o slovensko-maďarských literárnych vzťahoch v kapitole Slovensko-maďarská biliterárnosť knihy. Bližšie CHMEL, Rudolf: *Literatúry v kontaktoch*. Bratislava : SAV, 1972, s. 44 – 76.

4 ĎURIŠIN, Dionýz: *Teória medziliterárneho procesu*. Bratislava : Tatran, 1985, s. 221 – 223.

5 CHMEL, Rudolf: Biliterárnosť a medziliterárne spoločenskú. In: ĎURIŠIN, Dionýz: *Teória medziliterárneho procesu*. Bratislava : Tatran, 1985, s. 222.

zväčša vo vonkajších mimoliterárnych faktoroch, pričom môže predstavovať jav masový, skupinový i individuálny. Inšpiratívna je Chmelova zmienka o význame konfrontácie jednotlivých biliterárností (napr. slovensko-českej/česko-slovenskej a slovensko-maďarskej) a pre česko-slovenský kontext je osobitne nosné aj formulovanie poznatku, že pri existencii bilingvizmu často chýbajú isté konkrétne prejavy medziliterárnych vzťahov, napr. prekladateľská činnosť⁶ – ide o jav, ktorý má v značnom rozsahu svoje miesto v slovensko-českej/česko-slovenskej medziliterárnej realite. Ak podľa chmelovského vymedzenia biliterárnosť stojí na „dvoch jazykových systémoch literatúr“ a biliterárny čitateľ „používa jazyk dvoch literatúr“, keďže mu viac či menej rozvinutý bilingvizmus umožňuje čítať text inoliterárneho diela v pôvodine, potom sa v medziliterárnych vzťahoch prirodzene ponúka vnímať a hodnotiť vzájomný preklad literárnych diel ako nie nevyhnutný, resp. ako nepotrebný. Pravda, permanentné zvažovanie opodstatnenosti prekladu a reálnu konkurenciu čítania literárnych diel druhého jazykového spoločenstva v origináli a v preklade, dlhodobo prítomnú v česko-slovenskom priestore (naš čas nevnímajúc), podmieňujú nielen prirodzené jazykové vzťahy, ale celé spektrum závažných okolností – od konkrétnej situácie vzájomných jazykovo-literárnych vzťahov a podôb ich konceptualizácie, ovplyvňovaných dobovými kultúrno-spoločenskými procesmi aj politickými doktrínami, po vnímanie (vývin vnímania) zmyslu a statusu prekladu a preložených literárnych diel v kultúrnom priestore jedného či druhého národného spoločenstva.⁷ Cieľom tejto štúdie je priblížiť niektoré zaujímavé stránky procesov spoločenského vyjednávania optimálnosti pomeru „vzájomné prekladanie literárnych diel“ verzus „receptia literárnych diel v origináli“, kde hlasy za čítanie textov v pôvodine v podstate vystupujú na podporu súbežného rozvoja bilingvizmu a biliterárnosti.

Pri zvažovaní biliterárnosti v česko-slovenskom kontexte je potrebné mať na mysli, že uplatnením pojmu v širokom časovom zábere abstrahujeme vlastne od tej konceptualizácie vzájomných literárnych vzťahov, ktorá vo viacerých obdobiach – v 19. storočí a osobitne v medzivojnovom čase charakterizovanom čechoslovakistickou doktrínou – nepočítala s existenciou dvoch literatúr, a prinášala tak nazeranie zodpovedajúce skôr vnútroliterárnym než medziliterárnym vzťahom.⁸ Na druhej strane však práve dobové postulovanie spoločnej

6 CHMEL, Rudolf: K slovensko-maďarským literárnym vzťahom. In: *Studia Academica Slovaca* 6. Bratislava: Alfa, 1977, s. 201.

7 Z literatúry k danej téme pozri napr. DVOŘÁKOVÁ, Iva: *Vzájemný preklad ve vývoji česko-slovenských a slovensko-českých vztahů. Zčeštování - poslovenčování - přepis - převod - překlad*. Dizertační práce. Praha: FF UK, 2019; KOLI, František: Funkčné premeny česko-slovenského prekladového kontextu. In: *III. stretnutie prekladateľov a tlmočníkov z krajín strednej a východnej Európy. Budmerice* 97. Praha: JTP, 1997, s. 48 – 56; KUSÁ, Mária: *Preklad ako súčasť dejín kultúrneho priestoru*. Bratislava: Ústav svetovej literatúry SAV, 2005; ZELENKOVÁ, Anna: *Medzi vzájomnosťou a nevzájomnosťou. Sondy do česko-slovenských a slovensko-českých literárnych vzťahov*. Praha – Nitra: Slovanský ústav AV ČR – FF UKF, 2009.

8 Odlišné dobové konceptualizácie súčasným úvahám o biliterárnosti nebránia. Porov. v tomto smere formuláciu D. Ďurišina: „Pri hodnotení dejinného úseku od osvietenstva po súčasnosť v podstate niet pochybnosti o existencii dvoch samobytných literárnych úzov, samostatne sa vyvíjajúcich národných literatúr s vlastnou vývinovou dynamikou a diferenciačným procesom. Preto možno celkom objektívne konštatovať, že slovensko-české a česko-slovenské literárne vzťahy majú v tomto dejinnom úseku medziliterárny charakter v pravom zmysle slova, i keď, pravda, s prítomnosťou niektorých špecifických momentov, ktoré svojou povahou pripomínajú vzťahy vnútroliterárne (...)“. Cit. podľa ĎURIŠIN, Dionýz: Medziliterárne aspekty výskumu českej a slovenskej biliterárnosti. In: *Česká literatura*, roč. 23, 1975, č. 4, s. 337.

14 roč. 67, 2020, č. 1
československej literatúry ruka v ruke s postulovaním jednotného jazyka (i národa) prinášalo spolu s teoretickými literárnohistorickými a literárnokritickými náhľadmi (dobovou literárnou reflexiou) aj vypracúvanie praktických postupov dotýkajúcich sa sprostredkovania literárnych diel čitateľom v ich originálnej jazykovej podobe, ktoré v spätnom pohľade možno hodnotiť ako podporu pestovania biliterárnosti aj bilingvizmu. Ide predovšetkým o fenomén prílohových diferenčných slovensko-českých (zriedkavejšie aj česko-slovenských) slovníkov, správdzajúcich vydania literárnych diel smerované k čitateľom druhého jazykového spoločenstva.⁹ Zameranie na medzivojnové obdobie v tejto štúdií vyplýva z jeho závažnosti vo vývine česko-slovenského pomeru a z intenzívnosti dobových spoločenských diskusií o rozličných aspektoch medziliterárnych vzťahov.

Vzájomná zrozumiteľnosť, bilingvizmus a biliterárnosť

Pre biliterárnosť nazeranú ako špecifická koexistencia a čitateľská recepcia „literatúr dvoch jazykových systémov“ je v slovensko-českom/česko-slovenskom kontexte (na rozdiel od napr. slovensko-maďarského) charakteristické to, že bilingvizmus ako jazyková opora existencie viac či menej rozvinutej biliterárnosti vychádza v danom prípade z prirodzenej primárnej vzájomnej zrozumiteľnosti češtiny a slovenčiny vyplývajúcej z ich blízkej príbuznosti (kým v prípade slovensko-maďarského bilingvizmu ide o nevyhnutné osvojenie dvoch typologicky rozdielnych jazykov). Bazálnu vzájomnú jazykovú zrozumiteľnosť (schopnosť interpretovať prvky blízko príbuzného jazyka na základe kompetencie vo vlastnom materinskom jazyku) charakterizuje aj pri prebiehajúcich jazykových procesoch istá stálosť. Bilingvizmus ani biliterárnosť oproti tomu nepredstavujú čosi statické, naopak, na individuálnej, skupinovej či širšej spoločenskej úrovni podliehajú vývinovým zmenám, rozvíjaniu i vyhasínaniu. Ako vzájomne späté kultúrno-spoločenské javy môžu sa rozvíjať i upadať súbežne so širšími spoločenskými procesmi, samovývinom či (ne)pôsobením mechanizmov kultúrnej politiky, jazykového a literárneho plánovania. V česko-slovenskom kontexte sa dá sledovať špecifická vývinová špirála smerom k rozvíjaniu spoločenského bilingvizmu a biliterárnosti v priebehu existencie spoločného štátu a následne k ich oslabovaniu (osobitne na českej strane), pričom však nešlo a ani nejde o jednosmerné a priamočiare procesy.¹⁰

Z hľadiska vzťahu vzájomnej zrozumiteľnosti, bilingvizmu a biliterárnosti je dôležitá skutočnosť, že schopnosť bez prípravy rozumieť češtine či slovenčine, ktorá sa opiera o prirodzenú vzájomnú zrozumiteľnosť, nestačí na bezproblémové prijímanie celého spektra textov v plnom rozsahu. Napokon „bezproblémové prijímanie celého spektra textov v plnom rozsahu“ nie je bežné ani pre materinských

9 K prílohovým slovníkom sa funkciou priraďujú aj ďalšie spôsoby „spriežračňovania“ potenciálne neznámych výrazov – poznámky pod čiarou či rozlične koncipované vysvetlivky ako súčasť edičného aparátu. Všetky možno pri špecificky zameranom pohľade vnímať ako postupy uľahčujúce cesty k biliterárnosti.

10 V čase spoločného štátu prítomnosť druhého jazyka v repertoári príslušníkov českého i slovenského jazykového spoločenstva zodpovedala potrebám zabezpečenia viac či menej bezporuchovej komunikácie na rozličných úrovniach života spoločnosti – rozvíjanie bilingvizmu na jednej strane odrážalo mnohoraké potreby vzájomného kontaktu, na druhej strane ho práve tento kontakt podporoval. K významu vzájomného kontaktu v rozvoji či útlme spoločenského bilingvizmu pozri napr. NÁBĚLKOVÁ, Mira: *Slovenčina a čeština v kontakte. Pokračovanie príbehu*. Bratislava – Praha : Veda – FF UK, 2008; NÁBĚLKOVÁ, Mira: *Knihy, médiá a česko-slovenské jazykové vzťahy*. In: *Romboid*, roč. 46, 2011, č. 2, s. 83 – 85.

hovoriacich istého jazyka. Jazykové kompetencie, znalosť jazykových prostriedkov si – v závislosti od komplexne pôsobiacich životných okolností a v spätosti so širším okruhom komunikačných kompetencií – postupne od detstva rozvíja. Analogicky možno vidieť aj rozvoj slovensko-českej a česko-slovenskej bilingválnej kompetencie, ktorý spravidla prebieha v prirodzenom kontakte s textami (hovorenými či písanými) v druhom jazyku. Je pritom zrejmé, že dotyk s textami rozličných komunikačných sfér je neraz sprevádzaný aj komunikačným šumom, neporozumením či nedorozumením, spravidla prirodzene viac v medzijazykovej/medziliterárnej než vo vnútrojazykovej/vnútroliterárnej situácii. V slovenčine a češtine existujú popri zhodných, bivalentných jazykových prostriedkoch mnohé zjavné aj skrytejšie (a tým zradnejšie) jazykové rozdiely na rozličných rovinách, ktoré si pri prekonávaní jazykových bariér treba osvojiť. V situácii absencie návyku na druhý jazyk, ktorá sa tradične viac než Slovákov týka mnohých (dnes predovšetkým mladých) Čechov, môže istú jazykovokomunikačnú bariéru pri vnímaní písaného aj hovoreného textu predstavovať celý komplex systémových hláskoslovných, morfológických, lexikálnych, syntaktických aj štylistických medzijazykových diferencií. Významné miesto v tomto komplexe prirodzene zaujímajú lexikálne rozdiely medzi češtinou a slovenčinou.¹¹ Pri kontakte s ľubovoľným textom v druhom jazyku, v tom aj s literárnym dielom, je pravdepodobné, že čitateľ narazí na čiastkovú komunikačnú bariéru – neznáme slovo. Je to o to pravdepodobnejšie, čím viac sa pri recepcii opiera len o bazálnu vzájomnú zrozumiteľnosť (ktorú existencia diferenčnej lexiky prirodzene oslabuje) – teda čím slabšia je jeho bilingválna kompetencia (ktorá sa rozvíja práve aj spoznávaním a osvojovaním si medzijazykových rozdielov).

Na uchopenie existencie neúplnosti, neplnohodnotnosti komunikácie ako dôsledku recepcnej nepripravenosti jej účastníkov v rozličných oblastiach vnútrojazykovej či medzijazykovej komunikácie (aj v literárnej komunikácii) uplatnila Viera Budovičová adaptovaný termín Einara Heigena semikomunikácia.¹²

11 Je pritom zrejmé – ako hovorí Jiří Zeman v súvislosti s otázkou prijímania slovenskej kultúry v českom prostredí – „že problém úplného pochopení slovenského textu Čechy nelze redukovat jen na jazykovou zrozumitelnost a že přijímání slovenských textů (a slovenské kultury vůbec) českými příjemci má poněkud složitější pozadí“. Cit. podľa ZEMAN, Jiří: K přijímání slovenské kultury Čechy po rozpadu Československa. In: ONDREJOVIČ, Slavomír (ed.): *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca 3*. Bratislava : Veda, 1997, s. 191 – 196. Na druhej strane však neosvojené jazykové rozdiely predstavujú nepochybne významnú zložku „celku medzikultúrnych bariér“.

12 V chápaní semikomunikácie u V. Budovičovej možno vyzdvihnúť niekoľko stránok – jej predstavenie ako prirodzeného javu (semikomunikácia je sprievodným javom dorozumievania vo všeobecnosti a rečovej komunikácie osobitne), zvažovanie analógií a rozdielov v existencii vnútrojazykovej a medzijazykovej semikomunikácie a jej závažnosti v rozličných komunikačných sférach, ponuku klasifikácie semikomunikačných javov v česko-slovenskom vzťahu, upozornenie na osobitné typy zradnosti aj na možnú (a potrebnú) profylaxiu. Ako východisko aj esencia úvah V. Budovičovej vystupuje jednoduchá (no často nedoceňovaná) skutočnosť, že „vzájomná zrozumiteľnosť našich jazykov je faktom dostatočne známym a často až príliš zdôrazňovaným, takže sa predpokladá plný komunikačný stupeň aj tam, kde sa v skutočnosti nedosahuje“. Cit. podľa BUDOVIČOVÁ, Viera: Semikomunikácia ako lingvistický problém. In: *Studia Academica Slovaca 16*. Bratislava : Alfa, 1987, s. 49 – 66. Porov. aj SLOBODA, Marián: Slovensko-česká (semi)komunikácia a vzájomná (ne)zrozumiteľnosť. In: *Čeština doma a ve světě*, roč. 12, 2004, č. 3 – 4, s. 208 – 220; NÁBĚLKOVÁ, Míra – SLOBODA, Marián: Česko-slovenská komunikácia: semikomunikácia, bivalencia a reflexia vzájomnej zrozumiteľnosti slovenčiny a češtiny. In: TÓTH, Alexander János – UHRINOVÁ, Alžbeta (eds.): *Slovenčina v menšinovom prostredí*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2008, s. 156 – 166.

16 Semikomunikačné šumy vyplývajúce z nepoznania konkrétnych jazykových prostriedkov špecificky vystupujú pri uplatňovaní modelu dvojazykovej komunikácie, kde každý z účastníkov využíva svoj jazyk – modelu typického v česko-slovenskom komunikačnom priestore v čase spoločného štátu¹³ a reprodukovaného aj v našom čase.¹⁴ Keď hovoríme o biliterárnosti, dotýkame sa problematiky fungovania tohto modelu v literárnej sfére.

roč. 67, 2020, č. 1

Ako už bolo uvedené, rozvíjanie pasívneho bilingvizmu, spoznávanie a osvojovanie si jazykových diferencií eliminujúce semikomunikačné šumy a umožňujúce komplexnejšie a plastickejšie prijímanie rozličných textov prebieha v česko-slovenských/slovensko-českých podmienkach zväčša pri spontánnom jazykovom kontakte. „Internetová doba“ nám v záznamoch komunikácie v rozličných sférach poskytuje možnosť sledovať, ako Slováci a Česi v situácii záujmu o vzájomné dorozumenie priebežne pri dvojazykovej komunikácii riešia vznikajúce jazykové problémy aj ako sa im usilujú predchádzať.¹⁵ Týka sa to napr. aj takej špecifickej sféry, ako sú populárne literárne servery poskytujúce priestor na publikovanie amatérskych literárnych textov a sprievodnú česko-slovenskú komunikáciu, kde možno stretnúť rozličné pozoruhodné „medziliterárne javy“. Na serveri www.pismak.cz napr. v diskusii pod básňou Jamesa Juyca *Imaginácia* venovanou Jánovi Ondrušovi, prebehla výmena replík, ktorá sa vo vzťahu k niektorým českým účastníkom dá vnímať na jednej strane ako zobrazenie priebehu „zasväčovania“ („jakymu Ondrusovi... mel bych ho znat?“), na druhej strane celkovo aj ako istý dôkaz poznania/prítomnosti Jána Ondruša v českom kultúrnom prostredí. V rovine odbúravania jazykových bariér na literárnych serveroch neraz nachádzame požiadavky českých čitateľov vysvetliť neznáme slovenské slová a v odpovediach popri vlastných objasneniach slov okrem iného aj odkazy na výklad významu v slovníku.¹⁶

13 Pozri napr. BUDOVIČOVÁ, Viera: Z konfrontačného štúdia češtiny a slovenčiny. Československý model dvojazykovej komunikácie. In: *Slavica Pragensia XXV*. Praha : Univerzita Karlova, 1985, s. 25 – 38.

14 Nábělková, Slovenčina a čeština v kontakte..., c. d. Niekedy sa už pre sám komunikačný model založený na pasívnom bilingvizme využíva pojem semikomunikácia. Pozri SLOBODA, Marián: Semikomunikace. In: KARLÍK, Petr – NEKULA, Marek – PLESKALOVÁ, Jana (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny 2017*. Dostupné na: <https://www.czechency.org/slovník/SEMIKOMUNIKACE>.

15 NÁBĚLKOVÁ, Míra: Komunikačný obraz česko-slovenských lexikálnych diferencií – svedectvo internetu. In: PEKAROVIČOVÁ, Jana – VOJTECH, Miloslav (eds.): *Studia Academica Slovaca. 42*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2013, s. 139 – 168. Na druhej strane máme dostatok dokladov aj o tom, že pri absencii záujmu o dorozumenie môže nedostatok návyku na texty v druhom jazyku (osobitne v slovenčine) a subjektívne vnímanie nadmiery komunikačne bariérových jazykových diferencií viesť k postulovaniu nezrozumiteľnosti textu a jeho odmietaniu. Pozri Nábělková, Slovenčina a čeština v kontakte..., c. d.; SLOBODA, Marián – NÁBĚLKOVÁ, Míra: Receptive multilingualism in ‚monolingual‘ media: managing the presence of Slovak on Czech websites. In: *International Journal of Multilingualism*, roč. 10, 2013, č. 2, s. 196 – 213.

16 NÁBĚLKOVÁ, Míra: Jakymu Ondrusovi... mel bych ho znat? Literárne servery a amatérsky česko-slovenský literárny kontext. In: *Slovak Review. Časopis pre výskum svetovej literatúry*, roč. 17, 2008, č. 2, s. 63 – 83. K česko-slovenskej komunikácii v internetových spoločenstvách pozri aj ŠMÍDOVÁ, Tereza – FILIPOVICZ, Marcin: Česko-slovenské spoločenstvá na púde súčasnej fanouškovskej literatúry. Prípád fandomu Harry Potter. In: *Slovenská literatúra*, roč. 66, 2019, č. 3, s. 216 – 232.

Agnonymia a lexikografická opora – jazykový manažment v literárnom procese

Na pomenovanie lexikálnej jednotky neznámej či nejasnej z hľadiska prijímateľa textu zaviedla ruská lingvistika termín agnonymum.¹⁷ Výskum a spracovanie agnonymickej lexiky sa primárne orientuje na vnútrojazykové agnonymá (t. j. na lexiku predstavujúcu potenciálny problém pre predpokladaného adresáta pri recepcii textov vlastného jazyka – okrajovejšie, cudzie, zastarané či nárečové slová), ukazuje sa však prínosné uvažovať aj o medzijazykovej agnonymii (kde môže vystupovať celé široké spektrum neperiférnych i periférnych diferencných javov).¹⁸ Prítomnosť agnonym v tom či onom texte sa podieľa na podobe a miere úplnosti jeho recepcie u konkrétneho prijímateľa. Do tohto rámca sa zaraďuje existencia prílohových slovníčkov ako slovníčkov agnonym obsahujúcich ich výklad, resp. aj ekvivalenty v druhom jazyku, publikovaných v literárnych dielach s cieľom oslabovať komunikačné bariéry, ktoré predstavuje prítomnosť agnonymickej lexiky pre čitateľa s limitovanou lexikálnou (vnútrojazykovou či medzijazykovou) kompetenciou.¹⁹ Pravda, prílohové slovníčky – ako predmet nášho záujmu – predstavujú len jednu z možností lexikografického „spriezračenia“ agnonymickej lexiky. Pri konkrétnych textoch sa neraz stretávame aj s výkladovými či prekladovými poznámkami pod čiarou (podtextovými slovníčkami), na druhej strane významnú úlohu v tomto smere prirodzene zohrávajú samostatné lexikografické diela, vo všeobecnosti môže ísť o výkladové, dvojjazyčné, nárečové či historické slovníky, slovníky cudzích slov a iné špecializované slovníky, v tom napr. aj o slovníky slov z istého diela či celej tvorby konkrétneho autora.²⁰ Keď však hovoríme o medzivojnovom období, vo vzťahu k slovenčine bolo k dispozícii máločo.²¹

K téme čítania slovenských literárnych textov a osobnej potreby vonkajšej lexikálnej opory pri stretnutí s medzijazykovými agnonymami máme z daného času vyjadrenia od viacerých významných predstaviteľov českej kultúrno-literárnej scény. Napr. Josef Svatoopluk Machar v texte *Hic sunt leones* (Zde jsou lvové), uverejnenom v roku 1927 v *Rozpravách Aventina*, uvádza, že knihy *Hviezdoslava*, *Hronského*, *Gašpara*, *Jégého*, *Hrušovského* či *Kompiša* čítal s pomocou slovensko-českého

17 MORKOVKIN, Valerij V. – MORKOVKINA, Anna V.: *Russkije agnomy (slova, kotoryje my ne znajem)*. Moskva : Institut ruskogo jazyka, 1997. K uvedeniu termínu do slovenského kontextu pozri NÁBĚLKOVÁ, Mira: *Luče, luče, zlaté luče! Hviezdoslavské poznámky k viacsmerosti lexikálnej dynamiky*. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 69, 2018, č. 3, s. 340 – 358.

18 Teória agnonymie sa rozvíja prevažne v ruskom odbornom prostredí, no termín agnonymum nájdeme aj v kompendiu *Dictionary of Lexicography* vydavateľstva Routledge: „Agnonym A word or phrase in the native or second/foreign language which is not in a given speaker's active vocabulary or passive vocabulary, but may be found in a specialised reference work (...)“ Cit. podľa HARTMANN, Reinhard Rudolf Karl – JAMES, Gregory: *Dictionary of Lexicography*. London and New York : Routledge, 2002, s. 4. Ako vidno, ponúknutá definícia zohľadňuje vnútrojazykový aj medzijazykový aspekt agnonymie.

19 O prílohových slovníkoch charakterizovaných ako slovníčky agnonym vypracované so zreteľom na predpokladanú neznámosť konkrétnej lexiky u čitateľa pozri Nábělková, Luče, luče, zlaté luče!..., c. d. K prílohovým slovníčkom v kontexte pestovania biliterárnosti pozri Nábělková, Pestovanie biliterárnosti ako súčasť kultúrnej politiky..., c. d.

20 V lexikografickej teórii sa pri slovníkoch spracúvajúcich lexiku konkrétneho diela či konkrétneho autora hovorí o textových slovníkoch, resp. textovo-špecifických slovníkoch (text-specific dictionary). Pozri napr. Hartmann – James, c. d., s. 141 – 142. Prílohové slovníčky predstavujú jeden z typov textovej (s konkrétnym textom späť) lexikografie.

21 K vývinu slovenskej lexikografie (so širokou bibliografiou k téme) pozri JAROŠOVÁ, Alexandra: *Slovo v slovníku z pohľadu času a normy*. Bratislava : Veda – Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, 2015.

18 diferenciálneho slovníka Josefa Štefana Kubína,²² ktorý však predsa na taký cieľ nedostačuje, a to nielen pri Hviezdoslavovi (keď jeho dielo samo vyžaduje veľký slovník), ale ani pri mladších autoroch.²³ Lexikálnej košatosti a čitateľskej náročnosti Hviezdoslavovho slovníka a vlastných ciest k „sprievražneniu“ lexiky sa dotkol F. X. Šalda v známom texte *Centralism a partikularism v písemnictví našem a cizím*: „V létě 1919 četl jsem na Slovensku Hviezdoslava, lépe, rozluštil jsem tohoto autora, o než jsem si několikrát před tím lámal zuby. Nešlo to ovšem snadno. Co chvíli musil jsem se dovolávat vysvětlení a výkladů Slováků, a někdy se zdarem dosti pochybným, tak bohatý, tak z různých koutů smetený, částečně novotvarý slovník má Hviezdoslav (...).“ A ešte dodáva: „(...) přísata k rodné hroudě, k domácí krajině a k domácímu lidu byla ta poesie. A jaký umělec slova, hledající a tvořící, byl ten starý pán!“²⁴ Svoje čítanie slovenskej literatúry (Kukučina) so slovníkom spomína Josef Zubatý, v jeho prípade však šlo aj (či najmä) o odborný lingvistický záujem – testovanie opornosti káľalovského slovníka.²⁵

Je zrejmé, že (v nadväznosti na postulovanie vzťahu biliterárnosti a bilingvizmu u Rudolfa Chmela) z hľadiska medziliterárnej komunikácie treba zdôrazniť

22 KUBÍN, Josef Štefan: *Slovník slovenskočeský (diferenciální)*. Praha : Česká grafická unie, 1920. Bližšiu charakteristiku slovníka pozri v štúdiu GAJDOŠOVÁ, Katarína: Slovensko-česká a česko-slovenská dvojazyčná lexikografia. Vývinový prehľad od 19. storočia po súčasnosť. Časť I. In: *Slovenská reč*, roč. 79, 2014, č. 5 – 6, s. 290 – 291.

23 Uvádzané podľa MACHAR, Josef Svatopluk: Hic sunt leones – (Zde jsou lvové). In: PATERA, Ludvík – CHMEL, Rudolf (eds.): *Kontext české a slovenské literatury. Antologie českých a slovenských textů 1830 – 1989*. Praha : FF UK, 1997, s. 109 – 111. Káľalovský slovník z roku 1923, ktorý vyšiel tri roky po vydaní Kubínovho slovníka (pozri pozn. 40) a niekoľkonásobne jeho rozsah presahuje, J. S. Machar v roku 1927 nespomína. Uvádza však o. i. pozoruhodnú informáciu dotýkajúcu sa vzťahu československej idey a vypracovania slovníkov: „V kulturním výboru revolučního Národního shromáždění navrhl jsem kdysi, aby byl co nejrychleji sestaven a vydán diferenciální slovníček slovensko-český. Byl jsem totiž přesvědčen, že inteligence českého národa vidouc, že po tisíci letech je zase spojená se svou druhou částí, bude dychtivě chtít zkoumat, jak a kam dospěla duše její pod cizím panstvím a za odlišných podmínek životních, čili že začne usilovně číst slovenskou literaturu, neboť literatura jest nejčistším a nejspravedlivejším obrazem duše národa. V debatě o mém návrhu padla jedna skoro státnická poznámka: takový slovníček mohl by př ztížit jednání našich diplomatů ve Francii, oni tam totiž dokazují, že Slováci a my jedno jsme, my zatím doma vydáváme diferenciální slovníček slovenskočeský!“ Tamže, s. 109.

24 Cit. podľa ŠALDA, František, Xaver: *Centralism a partikularism v písemnictví našem a cizím*. In: Patera – Chmel, c. d., s. 129. Že sa spomína osobitne Hviezdoslavov básnický jazyk, neprekvapuje – za vydanie jeho autorského slovníka ako prvoradú úlohu sa privrával aj Miloš Weingart v publikácii *Príspevky k studiu slovenštiny (1923)*, a s odstupom času v kontexte slovensko-českej diferenčnej lexikografie zase Alois Gregor (pozri GREGOR, Alois: O diferenčním slovníku slovensko-českém. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A. Řada jazykovědná*, roč. 7, 1958, č. A6, s. 121). Uvedený citát zo Šaldovej štúdie uverejnil aj Alexander Matuška v doslove k vydaniu Hájnikovej ženy v preklade Jiříny Kintnerovej – MATUŠKA, Alexander: *Hviezdoslav a jeho Hájnikova žena*. In: *HVIEZDOSLAV, Pavel Országh: Hájnikova žena*. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959, s. 325. Ako digresiu možno pri tomto Matuškovom texte publikovanom v češtine poukázať na skutočnosť, že doslov slovenského literárneho kritika adresovaný po česky českému čitateľovi – častá súčasť edičného aparátu slovenského diela v českom preklade – vystupuje ako jedna z osobitostí česko-slovenského medziliterárneho priestoru. Analogicky k doslovom ku knihám z iných literatúr by sa ako prirodzenejší spôsob začleňovania diela do českého kontextu javil edičný doslov „z českej strany“. Znepokojenie nad nedostatkom pripravených českých znalcov oboch literatúr a ich vzájomných relácií (inak povedané, nad deficitom „biliterárnych vedcov a kritikov“), ktorí by doslovmi pomáhali udomácneniu slovenského autora v českom publiku, vyjadril v texte z roku 1966 Emil Charous. Pozri CHAROUS, Emil: Nesouvislé vědomí souvislosti. In: Patera – Chmel, c. d., s. 198. Do celkového obrazu medziliterárnosti by mohla vniesť vklad aj analýza takýchto doslovov.

25 ZUBATÝ, Josef [Z.]: *Slovenský slovník z literatury aj nářečí*. In: *Naše řeč*, roč. 9, 1925, č. 1, s. 15 – 20; pozri pozn. 40 a 41.

obojsmernú vzájomnú spätosť rozvíjania bilingvizmu a biliterárnosti – rozvinutý bilingvizmus predstavuje jeden z predpokladov porozumenia literárnemu dielu, na druhej strane čítanie literárnych diel v druhom jazyku prináša aj rozvíjanie bilingválnej kompetencie. K tomu sú nasmerované slová v závere štúdie Věry Linhartovej a Františka Uhra Vliv četby slovenské literatury v originále na rozvoj pasívneho bilingvizmu českých žáků: „I když pasivní znalost slovenského jazyka (slovní zásoby) není hlavním a konečným cílem četby uměleckého díla v druhém jazyku v škole, přece jen k tomuto cíli podstatně přispívá.“²⁶

Prejav vedomia danej súvislosti u bežného používateľa jazyka objavíme – podobne ako všeličo iné – na internete.²⁷ Formuláciu českého čitateľa o predsavzati „více číst slovenské autory v originále, abych tak krásnému jazyku, jakým slovenština je, příště výborně porozuměl“ možno interpretovať ako príklad jedného z krokov

26 Cit. podľa LINHARTOVÁ, Věra – UHER, František: Vliv četby slovenské literatury v originále na rozvoj pasívneho bilingvizmu českých žáků. In: *Český jazyk a literatura*, roč. 27, 1976 – 1977, č. 5, s. 226. Štúdiá prináša výsledky výskumnej sondy uskutočnenej v sedemdesiatych rokoch 20. storočia, teda v čase spoločného štátu charakterizovanom výraznejšou pozornosťou k praktickým aspektom medzijazykovej a medziliterárnej situácie, v tom aj k školskej lektúre. Autori pripomínajú aj úlohu diferenčných (podtextových i na čítanom diele nezávislých) slovníkov. V tejto súvislosti možno upozorniť na pozoruhodný „súčasný presah“ školského čítania knihy Čenkovej deti, o ktorú sa autori v prieskume opierali. Na portáli Databazeknih.cz. Váš knižní svět najdeme údaje o vydání knihy Fraňa Kráľa Čenkovej deti v českém pedagogickom nakladateľstve SPN, kde v roku 1950 vyšla v slovenčine ako mimočítankové čítanie vybavené slovensko-českým slovníkom (vypracoval ho Evžen Lukeš; na porovnanie – próza Jano Fraňa Kráľa vyšla v tejto edícii roku 1957 v českom preklade Evžena Lukeša). Diskusia na stránke o Čenkovej deťoch obsahuje vyjadrenia viacerých slovenských aj českých čitateľov, napr.: učiteľka 1 27.03.2014: Byla to naše povinná četba na 1. stupni, ale protože kniha nebyla běžně k dostání, četli jsme ji na pokračování v hodinách a já jsem byla často vybrána k předčítání, ale občas jsem u toho plakala. Dodnes říkám, že mám hlad „ako čenkovej deti“, ale ani manžel (o rok starší než já) neznal původ mého rčení. Docela ráda bych si ji přečetla znova, zapátrám v knihovnách; Lessana 1 29.04.2016: Nesmierne silné a na city udierajúce dielo. Dokonca aj po rokoch vo mne evokuje úslovie byť hladný ako Čenkovej deti. No ten ťaživý pocit, čo po knihe ostane, nemám chuť zažiť zas...; Hoshi 6 07.05.2018: Taková útlá knižka a toľko emocií. Nedokáži si predstaviť tú bižu, hlad, strádaní. Jsem si jistá, že se ke knize ještě někdy vrátím a doufám, že si tento příběh najde cestu ke spoustě čtenářům. „Deti moje, kde ste? Kde ste? Ach, vráťte sa mi! Vráťte!“; hrdlickova_61hrdlickova_613 01.04.2019: Knižku jsem četla asi tak v 7. třídě slovensky a zanechalo to ve mně hluboký dojem – jak obsah, tak způsob vyprávění, tak sama slovenština. Cit. podľa <https://www.databazeknih.cz/knihy/cenkovej-deti-321339?c=all>. Možno pri nich upozorniť na fakt, že zo známosti diela ako súčasťi kánonu vyplýva jeho status precedentného textu predstavujúceho potenciálny zdroj okridlených výrazov – ako vidno v konkrétnych dokladoch, i v českom prostredí za hranicou slovenského kultúrneho priestoru. K problematike precedentných javov v širšom kontexte pozri DULEBOVÁ, Irina: *Precedentné fenomény súčasného ruského jazyka: interkultúrny a lingvodidaktický aspekt*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2015; k okridleným výrazom literárneho pôvodu KAČALA, Ján: Okridlené výrazy zo slovenského písomníctva. In: *Slovenská reč*, roč. 69, 2004, č. 2, s. 85 – 95. Vystupuje tu problematika, ktorá sa javí osobitne aktuálna v súvislosti s dekonštrukciou či rozpúšťaním literárneho kánonu – otázka širšieho či naopak užšieho spoločenského uloženia intertextuálne využiteľných literárnych reminiscencií predstavujúcich súčasť pradáva kultúrno-spoločenských väzieb. K vzťahu kánonu a literárnych intertextuálnych vzťahov pozri napr. RÉDEY, Zoltán: Sémantika fikčných svetov a kánon slovenskej prózy: Doleželova Heterocosmica v kontexte výkladových tendencií súčasnej slovenskej literárnej histórie. In: *Heterologica: poetika, lingvistika a fikční světy*. Praha : ÚČL AV ČR, 2012, s. 217 – 237.

27 Pod údajmi o knihe Martina Kukučina Rysavá jalovica (Mimočítanková četba, Praha : SPN, 1955) na portáli Databazeknih.cz. Váš knižní svět najdeme okrem iného slová českého čitateľa z roku 2015: „Milá a hezká povídka. Musím ale říct, že se mi v té starší slovenštině, v které je napsaná, docela špatně četla, jelikož jsem hodně slovům nerozuměl. Ihned po přečtení jsem si tedy dal předsevzetí, že budu více číst slovenské autory v originále, abych tak krásnému jazyku, jakým slovenština je, příště výborně porozuměl.“ Dostupné na: <https://www.databazeknih.cz/knihy/rysava-jalovica-249647>. Toto vydanie knihy Kukučinových próz v slovenčine obsahuje pritom aj slovensko-český slovníček, ktorý pripravila dvojica autorov Miloslav Štěpánek a Ján Poliak, ktorý je aj autorom doslovu (publikovaného v češtine).

20 definovaných v teórii jazykového manažmentu – ako formulovanie osobného plánu úpravy či nápravy určitého povšimnutého, uvedomeného stavu vecí.²⁸ Takéto a podobné plány a rozhodnutia môžu byť (aj boli a sú) prijímané na rozličných úrovniach. Jazykový manažment v situáciách česko-slovenského/slovensko-českého kontaktu predstavuje široké spektrum rozličných „povšimnutí a hodnotení“ odklonu od normy (ako očakávaného či predpokladaného stavu), nadväzujúcich

28 Teória jazykového manažmentu predstavuje špecifický prístup v širšie chápanej oblasti jazykovej politiky a jazykového plánovania, ktorý sa orientuje na metajazykovú činnosť človeka (ako jednotlivca, skupiny či spoločnosti), teda na činnosť konkrétne zameranú na jazyk a komunikáciu. Jazykový manažment zahŕňa širokú sféru identifikácie a riešenia jazykových mikro- aj makro problémov rozličného typu, a širšie vôbec vedomej jazykovo orientovanej činnosti. V porovnaní s inými koncepciami okrem iného zaplňa biele miesto pri nazeraní na mechanizmy jazykového správania „zdola“, t. j. od používateľov jazyka reflektujúcich a cielene ovplyvňujúcich rozličné stránky jazykovej interakcie. Umožňuje tak v rámci jednej koncepcie sledovať a analyzovať súhru (či prípadne protihru) jednoduchého a organizovaného, individuálneho a oficiálneho či inštitucionálneho jazykového manažmentu – v tom autoregulačné kroky jednotlivcov pri riešení osobných jazykových problémov a ich predchádzaní, aj individuálne, skupinové či inštitucionálne postupy orientované na jazykové správanie iných. Pozri napr. NEKVAPIL, Jiří: Language Management Theory as one approach in Language Policy and Planning. In: *Current Issues in Language Planning*, roč. 17, 2016, č. 1, s. 11 – 22; NEKVAPIL, Jiří – SHERMAN, Tamah: Jazykový management a teorie jazykového managementu: úvodní poznámky. In: *Slovo a slovesnost*, roč. 75, 2014, č. 4, s. 245 – 254; jednotlivé kroky analyzované v procese jazykového manažmentu možno nájsť na portáli FF UK v Prahe: <http://languagemanagement.ff.cuni.cz/cs/proces>. Teória jazykového manažmentu nachádza uplatnenie aj pri analýze literárnej komunikácie. Napr. štúdia M. Hromadovej je v súvislosti s problematikou medziliterárnych vzťahov zaujímavá okrem iného tým, že sa orientuje na porovnanie recepcie literárneho textu materinským a nematerinským hovoriacim/čitateľom, s tematizáciou slovníkovej opory. Pozri HROMADOVÁ, Magdalena: Managing a literary text: The perspective of a native and a non-native speaker. In: FAIRBROTHER, Lisa – NEKVAPIL, Jiří – SLOBODA, Marián (eds.): *The Language Management Approach: A Focus on Research Methodology*. Berlin : Peter Lang, 2018, s. 303 – 326. Porov. aj aplikáciu teórie vo vzťahu k literárnej komunikácii v štúdií NEUSTUPNÝ, Jiří V.: Literární kritika jako jazykový management. In: *Slovo a slovesnost*, roč. 64, 2003, č. 4, s. 276 – 288.

rozhodnutí, krokov a postupov.²⁹ Patrí medzi ne aj celá dlhotrvajúca bohatá diskusia týkajúca sa dilemy jazyka pri vzájomnom sprostredkovaní literárnych diel (prekladať či neprekladať). V jej rámci potom vystupuje komentovanie potenciálnych jazykových problémov v medziliterárnom procese a aj – čo nás osobitne zaujíma – návrhy či nabádania vypracúvať a vkladať do publikovaných diel prekladové slovníčky ako pomôcku pri čítaní textov v origináli. Objasnenie medzijazykových agnónym (prirodzeného lexikálneho zdroja semikomunikačného šumu) v prílohových slovníčkoch možno v nazeraní cez prizmu teórie jazykového manažmentu hodnotiť ako súčasť predinterakčného, „anticipačného“ manažmentu na strane publikačnej prípravy diela. Dispozičná prítomnosť slovníčka spravidla nezabráni vzniku potenciálneho problému pri čítaní textu, môže ho však pomôcť riešiť priamo v procese literárnej komunikácie. Popri čitateľskom overovaní významu neznámych slov v slovníčku postupne v priebehu čítania textu treba počítať aj so situáciou, keď si čitateľ slovníček potenciálne problémových slov prečíta z hľadiska literárnej komunikácie „predinterakčne“ – skôr než sa pustí do vlastného čítania

29 Pozoruhodný jav v jazykovom manažmente známy z českého prostredia pred vznikom i po vzniku spoločného štátu, konkrétne povšimnutie a zaskočenie účastníkov komunikácie pri zistení odklonu od očakávaného stavu vecí, možno vidieť v nespoznávaní slovenčiny – ako nezodpovedajúcej pestovanej predstave o miere vzájomnej blízkosti češtiny a slovenčiny. Viaceré príklady pozri in: DULOVIČ, Erik: Slovenský miestopis v Prahe (1918 – 1938). In: *Historický časopis*, roč. 64, 2016, č. 1, s. 127 – 151. Ludovít Novák v danej veci písal: „(...) musíme sa aspoň niekoľkými slovami dotknúť toho nesprávneho tvrdenia, že Česi a Slováci si bez všetkého rozumejú a že to je najmakatelnejším, najrukopolapnejším dôkazom našej jazykovej jednoty. Tí, čo žili dlhší čas najmä v Čechách, povedzme, v takej Prahe, na vlastnej koži pocítili, ako táto téza nijako neobstojí. Malý príklad. Stojíme ako vysokoškólači v prestávke v pražskom Stavovskom divadle s nebohým Rudom Uhlárom a rozprávame sa, pravdaže, po slovensky. Istý pán s inteligentným výzorom, oblečený v žakete, čo stojí pri nás, nápadne nás dlhší čas pozoruje. Naraz sa osmelí a opýta sa zdvorile: ‚Pardon, pánové sou Rusi, nenilíž pravda?‘ ‚Ne, né, kde pakt!‘ znela naša odpoveď, prezradzujúca ozajstné prekvapenie. ‚Tedy Poláci?!‘ ‚Ne, ani Poláci!‘ ‚Tedy snad Bulhaři?!‘ ‚To teprv ne!‘ ‚No tak jistě Rusini!?!‘ ‚Ani to ne!‘ ‚No tak to sem blázen! Tak co vlastně ste? Srbové ani Slovinci nejste, ty trochu znám z války – já tam byl na jihu několik let – a Lužičané taky nejste, ty k nám přece teď nechodíš!‘ A tento inteligentný český pán v žakete, ktorého slušnú vedomostnú úroveň sme poznali z ďalšej diskusie, až s úžasom ustrnul, keď sme mu prezradili: ‚Tak my sme Slováci!‘ Najprv sa zdŕahal uveriť: ‚To není možné, vždyť sem vám nerozuměl (...).‘“ Cit. podľa NOVÁK, Ludovít: *Jazykovedné glosy k československej otázke*. Turčiansky Svätý Martin : Matica slovenská, 1935. Špecifický literárny obraz danej skúsenosti možno nájsť v románe Martina Kukučína Lukáš Blahosej Krasoň, dejovo situovaného do obdobia národného obrodenia, no reflektujúceho aj dobové otázky česko-slovenských vzťahov v medzivojnovom období. K téme pozri BÍLIK, René: Kukučínov historický cyklus. In: GBŮR, Ján (ed.): *Kukučín v interpretáciách*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2010, s. 14 – 19; SOMOLAYOVÁ, Lubica: Poznámky ku Kukučínovmu románu Lukáš Blahosej Krasoň. In: MIKULOVÁ, Marcela – TARANENKOVÁ, Ivana (eds.): *Reálna podoba realizmu*. Bratislava : Ústav slovenskej literatúry SAV, 2011, s. 156 – 167. V diele vystupuje výrazný motív nerozpoznania Slovákov a slovenčiny („ich reč je ako poľská alebo je poľská“) na českej strane a z jazykových tém súčasne aj pôsobivé zachytenie nedorozumenia v neidentifikovaní bibličtiny (predpokladaného spojiva medzi Slovákmi a Čechmi) a jej vnímania ako slovenčiny: „...Ale divne hovoríte, nie ako my,‘ oznámil mu. ‚Iné slová, iná výslovnosť. Ale jednako sa rozumieme.‘ Položil mu dlane na plecía a pritisol ho k sebe. ‚Páči sa mi vaša reč: dá sa rozumieť dosť dobre.‘ / Lukáš Blahosej vytreštil oči na toľkú pochvalu. Veď hovoril predsa po česky, v starej ctihodnej reči, v ktorej je napísaná šesťdielna Kralická. Myslel, že brat sa jej zaraz prizná, keď ju počuje, reč, v ktorej spieva Šalamún svoju veľpieseň, v ktorej hovorili patriarchovia a proroci. On ju ovláda úplne, v nej sa modlieval a odbavoval pobožnosť každý deň za rodičovským stolom.“ Cit. podľa KUKUČÍN, Martin: *Sobrané spisy. Sväzok XVII. Lukáš Blahosej Krasoň. Román. Kniha I*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1929, s. 11. Bližšie Nábělková, Slovenčina a čeština v kontakte..., c. d., s. 106. Situácie nerozpoznania slovenčiny vyplývajúce z absencie kontaktu nie sú (a nielen u detí) výnimočné ani v našom čase.

22 literárneho diela.³⁰ V optimálnom prípade by textová lexikografická opora mala prispievať k osvojeniu si dosiaľ neznámych výrazových prostriedkov druhého jazyka, a tým k súbežnému rozvoju bilingválnej i biliterárnej kompetencie čitateľa.³¹

Manažovanie podpory vzájomnej recepcie diel v česko-slovenskom literárnom priestore

Otázka „neznámych slov“ ako komunikačnej bariéry v česko-slovenskom medzi-literárnom priestore nie je neznámou témou v laickej komunikácii, v publicistike ani v odbornej literatúre. S rozmanito formulovanými požiadavkami o vzájomné vysvetľovanie diferenčnej lexiky ako o pomoc pri čítaní textov sa stretávame od 19. storočia (v situáciách rozličnej konceptualizácie vzájomných jazykových a literárnych vzťahov).³² Zo začiatku 20. storočia možno v súvislosti s vydávaním literárnych diel osobitne spomenúť tematizáciu potreby lexikálnej opory v podobe prílohových slovensko-českých slovníčkov u Františka Votrubu v periodiku *Radikální listy* (1907, znova publikované v časopise *Naše Slovensko* 1908) a česko-slovenských slovníčkov u Ondreja Devečku v časopise *Průdy* v roku 1913.³³ Tematizácia vysvetlenia neznámych slov v česko-slovenskom smere vystupuje – neskôr, už v čase existencie česko-slovenského štátu – napr. aj ako súčasť odmietavej reakcie na preklad *Babičky* Boženy Němcovej do slovenčiny u Zdeňka Václava

30 Autorské slová odporúčajúce takéto prednostné čítanie lexikálnej prílohy obsahuje vydanie básnickej zbierky Rudolfa Pokorného Z hor. Ide síce v porovnaní so slovensko-českými prílohovými slovníčkami sprevádzajúcimi slovenský text o odlišnú situáciu (vysvetlenia diferenčnej lexiky a slovenských lingvo-reálií sa tu týkajú slovakizmov v českom básnickom texte), no prítomný je sledovaný motív „kedy čítať slovníček“: „Kdo by si stýskati snad chtěl, že musí při čtení často nahlížeti do slovníčku, toho prosím, aby si slovníček přečetl dříve, než počne čísti dotyčné básně (...)“. Cit. podľa POKORNÝ, Rudolf: *Z hor*. Praha: Tiskem dra. Edv. Grégra, 1881, s. 195.

31 Podobne sa dajú z hľadiska jazykového manažmentu hodnotiť aj slovníčky vnútrojazykových agnónym pripravované ako pomoc v literárnej komunikácii pre „domáceho“, nie inojazyčného čitateľa.

32 V roku 1825 sa napr. G. Fejérpataky-Belopotocký v časopise *Čechoslav* prihovárať za vysvetľovanie „nových, pannonským Slovanům neznámych slov“. Pozri FEJÉRPATAKY-BELOPOTOCKÝ, Gašpar [Kašpar z Fejérpataky]: Žádost k českým spisovatelům. In: *Čechoslav*, roč. 6, 1825, č. 12, s. 90–91. V protismere zase napr. v roku 1837 v Květoch pri posudzovaní kalendára G. Fejérpataky-Belopotockého navrhol K. B. Štorch (s poukazom na obojstrannú prospešnosť daného postupu) to, čo dnes nazývame lexikálnym zdvojením – pripojenie českého vysvetlenia v zátvorke pri neznámom slovenskom slove v texte: A však bychme mu připomenuli, by, kde provincialismů užívá, všude také, aspoň do záworky, pjsemnj wygádřenj připogil, čjmž zagisté nezečtenému Slowáku negen že překážku neucinj, nýbrž i prospěge, gelikož paměti jeho mincj podá, za kterauž sobě, přesně psanau knihu snad gindy do rukau dostana, k potěšenj i poučenj swému schopen bude vyměnití smysl něčeho, cožby mu ginak neznámým bylo zůstalo.“ Cit. podľa ŠTORCH, Karel Boleslav: Kalendáře na rok 1937. III. In: *Květy*, roč. 4, 1837, príloha č. 6, s. 24. Bližšie NÁBĚLKOVÁ, Míra: Porovnávací obraz lexikální zásoby slovenčiny a češtiny v doterajšom lingvistickom spracovaní. I. Začiatky lexikálnej komparácie. In: *Slovenská reč*, roč. 80, 2015, č. 5–6, s. 276–306.

33 F. Votruba (pod značkou -t-) v závere úvahy o potrebe publikovať v českom prostredí texty slovenských autorov píše: „Snad se i české (literární) semináře fakulty filosofické budou letos slovenskými autory a slovenštinou zabývat... a snad se tak snáže připraví tyto prvé souborné publikace zesnulých autorů uhersko-slovenských se slovníčky a úvody nákladem pražským.“ Cit. podľa VOTRUBA, František [-t-]: Slovenská literatura u nás. In: *Naše Slovensko*, roč. 1, 1908, č. 4, s. 191. O Devečka v reakcii na dobový článok Karla Kálala napísal, že „Kálalov návrh na zostavenie zoznamu kníh českých, ľudu slovenskému primeraných, nebolo by od veci doplniť tým, aby každá taká kniha opatrená bola potrebným slovníčkom a prípadnými vysvetľovacími tak, ako to robia českí vydavatelia slovenských kníh. Smelý návrh, práca ohromná.“ Cit. podľa DEVEČKA, Ondrej [D.]: Čítať a Čítať. In: *Průdy. Revue mladého Slovenska*, roč. 4, 1913, č. 5–6, s. 232.

Přibíka³⁴ v článku z roku 1928 v *Lidových novinách*. Pri jeho návrhu je okrem toho, že ide o jednu z mála zmienok toho času o možnosti či potrebe explikácie literárne využitých českých slov pre Slovákov, dôležitý ten moment, že pomenúva aj symbolickú funkciu česko-slovenských prílohových slovníčkov: naznačiť Slovákom, že českú literatúru „mohou považovať za svoju“.³⁵

Text Z. V. Přibíka dokladá už spomínanú skutočnosť, že otázka slovníčkov či iných foriem prístupňovania potenciálne problémovej lexiky sa v medzivojnovom období frekventovane vynárala spolu s otázkou odôvodnenosti, prípustnosti či vhodnosti vzájomného prekladu, konkrétnejšie spolu s časťami a výraznými prejavmi odmietania prekladov vyplývajúcimi okrem iného z dobovej konceptualizácie vzájomných česko-slovenských vzťahov. Z hľadiska pestovania biliterárnosti sú pre nás v danej súvislosti osobitne zaujímavé práve tie dobové vyjadrenia, ktoré na jednej strane vzájomné preklady odmietajú, no reflektujú existenciu potenciálnych lexikálnych bariér navrhujú súčasne cesty, ako uľahčiť čítanie diela v pôvodnom znení.

V medzivojnovom období sa k danej téme opakovane a v rozličných periodikách vyjadroval Miroslav Kálal.³⁶ V textoch z rokov 1923, 1926 i 1930, približujúc svoje dlhodobé presvedčenie o potrebe čítať – a vydávať – texty v origináli s podporným explikačným aparátom, pripomína aj dovtedajšie vydania beletrie s lexikologickou oporou. Uvádza celú triádu lexikologických opôr – poznámky pod čiarou, zdvojovania (vysvetlenia v zátvorke za neznámym výrazom – to osobitne pre mládež) a, ako menej pohodlné, slovníčky. Z hľadiska perspektív sú dôležité

34 PŘIBÍK, Zdeněk Václav: To není bratrství! In: *Lidové noviny*, roč. 36, 1928, č. 4, s. 1. Z. V. Přibík, sám literárne činný, sa k jazykovo-literárnym otázkam na rozličných miestach vyjadroval ako zástanca československej jednoty. V rokoch 1918 – 1933 pôsobil ako bankový úradník na Slovensku, do jeho tvorby sa premietajú aj slovenské motívy, napr. v knihe veršov Pod třemi vrchy. Slovenské motívy, verše, kresby a ilustrace (1928) či vo fejtónovo ladenej knihe Pod bratislavskými viechami (1933). S Přibíkovým medailónikom sa možno stretnúť napr. v jednom zväzku kníh Ivana Wernischa venovaných okrajovým a polozabudnutým či zabudnutým autorom. Pozri WERNISCH, Ivan: *Zapadlo slunce za dnem, který nebyl. Zapomenutí, opomíjení a opovrhování. Z jiné historie české literatury (léta 1850 – 1940)*. Brno: Druhé město, 2013, s. 337. Zo slovenského hľadiska sú Wernischove čítanky zaujímavé okrem iného tým, že do „jiné historie české literatury“ zahrňa aj slovenských autorov píšucich po česky, medzi nimi mnohých v slovenskom kontexte vonkoncom nie okrajových – napr. už názov knihy *Živ jsem byl!* pochádza z textu Bohuslava Tablica Chvála literního umění, využitého aj v motte knihy WERNISCH, Ivan: *Živ jsem byl! Zapomenutí, opomíjení a opovrhování. Čítanka z „jiné“ české literatury (1745 – 1947)*. Brno: Druhé město, 2013, s. 8.

35 „... snad by stačilo v prvé řadě u českých klasiků při nových vydáních v dodatku vysvětliti takové termíny i pro Slováky, aby tu bylo tedy i nějaké viditelné znamení, že ta kniha je také jejich a že ji mohou považovati za svou stejně, jako my.“ Cit. podľa Přibík, c. d.

36 KÁLAL, Miroslav [M. P.]: Tri poznámky k československej otázke. In: *Průdy*, roč. 7, 1923, č. 3, s. 128 – 134; KÁLAL, Miroslav: Překládat ze slovenštiny? (Hlas filologa). In: *Literární rozhledy*, roč. 11, 1926, č. 5, s. 343 – 344; KÁLAL, Miroslav: Překládat či nepřekládat? In: *Robotnické noviny*, roč. 27, 1930, č. 37, [14. 2. 1930], s. 4. Texty sú osobitne dôležité tým, že M. Kálal, ktorý sa k vzájomnému prekladu celkovo stavал negatívne (pripúšťajúc jeho užitočnosť ponajviac pri divadelných hrách, učebniciach a knihách pre „najtľejšiu mládež“) a zdôrazňoval pre Čechov i Slovákov potrebu čítať texty v origináli, takto kontinuálne priam nástojčivo propagoval ich vydávanie s medzijazykovo orientovaným poznámkovým aparátom.

24 jeho formulácie, že takto vidí budúcu vydavateľskú prax.³⁷ V texte z roku 1923 koncipoval M. Kálal svoje odporúčania nasledovne: „Kým slovenčina a čeština neprenikne školou do širokých vrstiev českých a slovenských, je táto cesta najlepším prostriedkom, ako vniknúť do celého národa (...). Na titulnej strane sa poznačí: So slovenskými (českými) vysvetlivkami; knižka vzrastie o niekoľko strán, ale zväčší ľahko okruh čitateľstva. Okrem toho bude len dobré, keď český a slovenský čitateľ naučí sa nevdojak aj pri čítaní knižky, písanej jeho nárečím, hlavným diferenciálnym slovám druhej spisovnej reči. Dnes iste nieto úprimného Čecha a Slováka, ktorý by si neprial, aby sa obidve spisovné reči a ich literatúry stali čím skôr spoločným majetkom čím väčšej čiastky nášeho národa.“ Na záver ešte zdublikoval: „Rozšírime znalosť oboch spisovných rečí a ich literatúr vydávaním kníh s poznámkami.“³⁸

Opakované publikovanie názorov Miroslava Kálala, syna Karola Kálala, možno vnímať ako významné či pozoruhodné okrem iného aj vzhľadom na rodinné pozadie, osobnosť a pôsobenie autora. M. Kálal, pôsobiaci ako stredoškolský profesor v Banskej Bystrici,³⁹ v čase zverejnenia prvého článku v *Prúdoch* práve vydával priekopnícke slovníkové dielo, ktoré dosiaľ nestratilo čestné miesto v slovenskej lexikografii, kálalovský slovensko-český diferenčný slovník, nepochybné aj s cieľom napomáhať porozumenie v literárnej sfére. Napokon, nemalá časť

37 „Už roku 1923 v *Prúdoch* a roku 1926 v *Literárnich Rozhľadoch* doporučoval som vydávať vôbec beletriu českú a slovenskú s poznámkami slovenskými a českými. Poznámky hneď pod čiarou, pre mládež v zátvorkách, hneď za neznámym významom – aby sa četba čím viac obľahčila. (...) S českými slovníčkami, čo už je menej pohodlné, vyšlo viac kníh v Matici Slovenskej, v Čechách knihy u Ottu a i. Ide o budúcu vydavateľskú prax.“ Cit. podľa Kálal, *Prekladateľ či neprekladateľ*, c. d., s. 4. Ako mu na srdci ležal tento budúcnostný moment, vidno z opakovania formulácie – v texte z roku 1923 znela: „Ide o vydavateľskú prax v budúcnosti, ide o dôležité rozhodnutie, ako riešiť prakticky otázku dvoch spisovných rečí pri jednote správy a školstva.“ V tomto zmysle vitál, že v roku 1922 Matica slovenská začala vydávať knihy pre mládež vybavené slovensko-českým slovníčkom: „(...) dobrú cestu pre vydávanie slovenských kníh vyvolila Matica Slovenská, ktorá v *Čítaní studujúcej mládeže slovenskej* vydáva slovenských klasikov s českými slovníčkami.“ Kálal, *Tri poznámky k československej otázke*, c. d., s. 132 – 133.

38 Kálal, *Tri poznámky k československej otázke*, c. d., s. 133 – 134. Za zmienku stojí, že M. Kálal aj sám pripravil na vydanie (doplnil poznámkami pod čiarou) knihu Terézie Vansovej Danko a Janko, ktorá vyšla v roku 1924 v Tatranskej knižnici pre slovenskú mládež (v publikácii sa však autorstvo poznámok neuvádza). Napr. v úryvku z textu *Spuštanica* možno vidieť označené slová, ku ktorým sú pod čiarou uvedené české ekvivalenty: „Medzitým chlapci tam dnu3) v škole spratali4) zaslúžený pankuch. Smelo môžeme tvrdiť, že sa núkať nedali a že netrvalo dlho, kým ho pochovali do remenných kapsičiek9), ako poznámenal s figliarskym5) úsmevom pán rector.“ / 3) uvnitř, 4) schovali, snědli, 5) šelmovským, 9) kožené torby. Cit. podľa VANSOVÁ, Terézia: *Danko a Janko*. Banská Bystrica : Ústredné nakladateľstvo a kníhkupectvo učiteľstva československého, 1924, s. 29. Na okraj možno poznamenať, že autorovi pri explikácii spojenia „do remenných kapsičiek“, kde uviedol doslovný preklad, zrejme uniklo, že v danom kontexte nejde o „kožené torby“, ale o frazému, metaforické vyjadrenie s významom „do žalúdka/brucha“ (poznám alternatívnu podobu – napr. zbierať jahody či maliny „do koženej kapsičky“ namiesto povedzme do konvičky). Zaujímavé je, že forma lexikografickej opory bola podľa všetkého predmetom zvažovania ešte aj po vydaní knihy – kým prvé vydanie vyšlo, ako sa uvádza aj na titulnom liste, „S českými poznámkami“, v druhom vydaní z roku 1934 sa podoba lexikografickej opory zmenila z podtextového výkladu na prílohový slovníček – kniha vyšla „S českým slovníčkom“.

39 V článku v *Prúdoch* z roku 1923 naznačuje svoj status Čecha na Slovensku a dotýka sa vlastnej špecifickej reflexie vzájomných vzťahov: „My na Slovensku sme sa už vlastne zväčša poslovenčili a „odnárodnili“ a veru s ľahkým srdcom. Duchom Hviezdoslavovým, Kukučínovým, Štefánikovým môže v sebe Čech len posilniť pravý podstatu svojho češtvá.“ Cit. podľa Kálal, *Tri poznámky k československej otázke*, c. d., s. 129.

slovníkových hesiel sa opiera o excerpciu z literárnych diel slovenských autorov.⁴⁰ Vzťah slovníka a slovenskej beletrie nájdeme tematizovaný v recenzných ohlasoch. Na českej strane, kde potreba slovensko-českého diferenčného slovníka vystupovala osobitne nástojčivo, malo dielo pozitívny ohlas. Prvým odborným hodnotením bola recenzia Josefa Zubatého, uverejnená v roku 1925.⁴¹ S výraznejším upozornením na rezervy vo využití slovenských beletristických textov rozličných autorov pri spracúvaní niektorých slov s otáznikom či nedostatočne spracovaných heslových slovach sa možno stretnúť u Františka Václava Peřínku.⁴²

40 Prvé vydanie kálalovského slovníka v roku 1923 vyšlo s uvedením dvoch autorov, otca i syna Kálala: KÁLAL, Karol – KÁLAL, Miroslav: *Slovenský slovník z literatury aj nářečí (slovensko-český diferenciální)*. Banská Bystrica : Slovenská grafia, 1923; mená autorov sa na titulnej strane uvádzajú v skrátenej podobe: „Na základe slovníkov, literatury a živej řeči spracovali Kar. Kálal a Mir. Kálal“; v úvode sa otcovo meno spomína v podobe Karol. V druhom vydaní z roku 1924 je ako autor uvedený už len Miroslav Kálal. Slovník explicitne nadväzuje na slovník „Kar. Kálala a Kar. Salvu“, ktorý vyšiel ešte v 19. storočí, so vstupnými slovami odkazujúcimi aj do literárnej sféry: „Čte-li Čech knihu slovenskou, naskytne se mu tu a tam slovo neznámé; také Slovákovi při čtení knihy české. I sestavili jsme proto slovník, který obsahuje takovoto rozdílná slova, tedy slovník rozdílných slov čili diferencionální.“ Z hľadiska personálnych vzťahov vo sfére rozličných podôb spracovania a sprístupňovania diferenčnej lexiky, vnímanej ako pomoc pri rozvíjaní biliterárnosti, je v tejto súvislosti dôležité pripomenúť, že v úvode kálalovsko-salvovského slovníka sa ďalej hovorí: „Část slovenskočeská (pro Čecha) byla spracována samostatně a prohlédli i opravil ji – buď tu vděčně poznamenáno – prof. Jaroslav Vlček.“ Cit podľa KÁLAL, Karel – SALVA, Karol: *Slovník slovenskočeský a československý*. Ružomberok : Karol Salva, 1896, s. 3. Na slovník Kálala a Salvu ako lexikografickú lastovičku, od ktorej sa odvíja prax vydávania diferenčných slovníkov v 20. storočí, jestvujú rozličné dobové odporúčajúce odkazy – možno tak sledovať aj prepojenie tohto samostatne vydaného diferenčného slovníka a rozličných prílohových slovníčkov. Odkazuje naň napr. František Frýdecký v knihe P. O. Hviezdoslava Básně biblické, vydané v Prahe v roku 1911 po slovensky (hoci pod českým názvom), keď na záver prílohového slovníčka uvádza: „K poznámkám těmto užito hlavně Slovníku slovensko-českého, sestaveného od K. Kálala a K. Salvy.“ Cit. podľa FRÝDECKÝ, František: Poznámky. In: HVIEZDOSLAV, Pavel Országh: *Básně biblické. Agar. Kain. Sen Šalamúnov*. S úvodem a poznámkami Fr. Frýdeckého. Autorisováno. Praha : J. Otto, 1912, s. 180. Josef Svítíl, ktorý pripravil (a úvodom a slovníčkom doplnil) vydanie knihy S. Hurbana Vajanského Herodes a jiné básně (1912), do záveru vložil odporúčanie: „Čtenářům této knížky doporučuji větší Slovník slovenskočeský a československý od K. Kálala a K. Salvy a Sobraná díla Svetozára Hurbana Vajanského, která ve vkusné úpravě vydává Knihtlačiarisky účastinársky spolok v Turč. Sv. Martině.“ Cit. podľa SVÍTIL, Josef: Slovníček. In: VAJANSKÝ, Svetozár Hurban: *Herodes a jiné básně*. Úvodem a slovníčkem opatřil Dr. Otto, 1912, s. 88 – 90.

41 J. Zubatý o slovníku okrem iného napísal: „(...) je z posavadních slovníků jistě nejbohatší a dobře poslouží každému Čechovi, který chce poznati přímo z prací slovenských spisovatelů slovenské písemnictví anebo který z úřední nebo jiné povinnosti musí čísti slovenské věci nebo slyšeti slovenský hovor, lépe než který jiný. Četl jsem s ním několik listů z 9. sv. Kukučínových spisů a přesvědčil jsem se o jeho spolehlivosti; a Kukučín je spisovatel, který dává českému čtenáři příležitosti dost, aby sahal po slovníku.“ Cit. podľa ZUBATÝ, Josef [Z.]: Slovenský slovník z literatury aj nářečí. In: *Naše řeč*, roč. 9, 1925, č. 1, s. 15 – 20. Kukučínove texty J. Zubatému potom slúžia aj ako zdroj námetov na úpravy či doplnenie niektorých hesiel.

42 PEŘÍNKA, František Václav: Slovenská lexikografia do roku 1930. III. Slovníky diferenciální (pokračovanie). In: *Průdy*, roč. 15, 1931, č. 4, s. 199 – 213. V lexikografickom prehľade, uverejnenom vo viacerých častiach v *Prúdoch* v roku 1931, reflektoval aj dobovú textovú lexikografiu – okrem iného sa kriticky dotkol lexikografických výstupov Františka Frýdeckého, v tom aj jeho prílohových slovníčkov vo vydaniach slovenských autorov v Knihnici československej a v antológii Hlas Tatry z roku 1918. Pozri PEŘÍNKA, František Václav: Slovenská lexikografia do roku 1930. II. Slovníky diferenciální. In: *Průdy*, roč. 15, 1931, č. 3, s. 152. F. V. Peřínka, známy predovšetkým ako autor diela Veselé putovanie po Slovensku (1934), patrí k Čechom pôsobiacim na Slovensku v medzivojnovom období, ktorí venovali pozornosť porovnávaniu lexiky slovenčiny a češtiny. Na lexikálne témy publikoval viacero štúdií a pre svoj zamýšľaný (no nerealizovaný) slovník zozbieral rozsiahly archív excerpov zo slovenskej literatúry, ktorý bol však zničený pri jeho nútenom odchode zo Slovenska v roku 1939. Pozri FIŠER, Zdeněk: Berní úředník František Václav Peřínka, přítel Slovenska a Slováků. In: *Vlastivědné kapitoly z Valašskokloboucka*, roč. 8, 2008, č. 1, s. 6 – 13.

V súvislosti s tematizovaním negatívneho postoja k vzájomným prekladom v duchu čechoslovakistickej doktríny v medzivojnovom období osobitne vystupuje text Alberta Pražáka *Poslovenšťovat? Počešťovat?* z roku 1928, podporený autoritou autora, v rokoch 1928 – 1929 rektora Univerzity Komenského v Bratislave. Ako jeden z navrhovaných princípov, ktorých sa treba pridržať vo vydavateľskej praxi, vynára sa v tomto texte aj využívanie diferencných slovníčkov. Tak ako M. Kálal, aj A. Pražák odkazuje na prax pri vydávaní matičného Čítania študujúcej mládeže.⁴³ Podobne tiež Ján Hamaliar v stati *Dva nebo jeden jazyk?*, publikovanej v roku 1930 v *Prítomnosti*, súčasne s negatívnym postojom k prekladaniu spomína ako návrhy pomoci pri čítaní v origináli diferencné slovníky a zdvojovanie.⁴⁴

Zo spomínaných propagovaných aj využívaných postupov explikácie medzijazykovej agnonymickej lexiky predstavuje zdvojovanie v porovnaní s poznámkami pod čiarou výraznejší zásah do vlastnej podoby literárneho textu. Príkladov naň nájdeme v textoch rozličného druhu a rozličného času v česko-slovenskom kontexte veľa.⁴⁵ „Zásah zvonka“ sa objavuje počas edičnej prípravy diela ako vstup editora do textu s cieľom uľahčiť jeho porozumenie inojazyčnému čitateľovi,⁴⁶ zdvojovanie rozličného typu býva však už aj dielom autora.⁴⁷

Keď zvažujeme prípady zásahov priamo do textu diela, možno spomenúť ešte iný spôsob približovania slovenskej literatúry v českom prostredí – vydanie slovenského textu v českom pravopise, presnejšie s prvkami českého pravopisu, ktoré majú eliminovať rozdiely vyplývajúce z odlišnej českej a slovenskej pravopisnej konvencie. Pravopisná úprava textov slovenských autorov (približujúca zvukovú stránku slovenčiny) vystupuje napr. v českých čítankách pre stredné školy z obdobia pred 1. svetovou vojnou, na ktorých vydaní sa podieľal aj Jaroslav

43 Odkaz sa spolu s inštrukciou nachádza v bode dva z navrhovaného súboru pravidiel: „(...) kde jde o popularisační nebo školský účel, opatřují se texty nejnütnějšími vysvětlivkami pod čarou nebo diferenciálním slovníčkem, jak tomu t. č. bývá v Čítání studující mládeže slovenské, vydávaném Maticí.“ Cit. podľa PRAŽÁK, Albert: *Poslovenšťovat? Počešťovat?* In: *Bratislava. Časopis učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě*, roč. 2, 1928, č. 1 – 2, s. 218.

44 „Odpůrcové vzájemných překladů českých a slovenských děl mají i několik konkrétních návrhů jako odstraňovat neznalost a neporozumění některým krajovým a nářečovým výrazům at už českým nebo slovenským. / Jsou to v první řadě diferenciální slovníčky česko-slovenské nebo slovensko-české, separátné nebo připojené k jednotlivým svazkům. Tak to praktikují zejména upravovatelé školní četby. Jiný návrh byl, aby ke všem českým knihám do textu, hned za nejasné slovo pro Slováka byl dán do závorky výraz slovenský a pod. i naopak.“ Cit. podľa HAMALIAR, Ján Igor: *Dva nebo jeden jazyk?* In: *Prítomnost*, roč. 7, 1930, č. 11, s. 168.

45 Pozri NÁBĚLKOVÁ, Mira: Porovnávací obraz lexikální zásoby slovenčiny a češtiny v doterajšom lingvistickom spracovaní. I. Začiatky lexikálnej komparácie. In: *Slovenská reč*, roč. 80, 2015, č. 5 – 6, s. 276 – 306.

46 Tak napr. upravil František Frýdecký české vydanie *Slovenských obrázkov* J. G. Tajovského. V texte *Z Čace do mesta tu* nájdeme vety: „Však do poludnia půjdeme do kostola, a po obede národ bude doma a spívat si nedáme, len (jen) dikťovat“ / „A kam?“ / „Zachytíme dolinu od Čace dolu. Keby (kdyby) sme mali tam dakoho známeho.“ / „Dobře by bolo k takým, čo sú ti dlžni, ale aby byly v dome aj (i) ženy aj dievčatá.“ Cit. podľa TAJOVSKÝ, Jozef Gregor: *Slovenské obrázky*. Praha: J. Pelcl, 1912, s. 5. Bolo by zaujímavé sledovať, do akej miery sa takéto zdvojovanie objavuje len pri prvom výskyte slova v celku knihy a do akej miery ho tak možno vnímať aj ako prostriedok podpory a očakávaného priebežného rozvíjania bilíngválnej kompetencie čitateľa. To sa napokon týka aj využívania poznámok pod čiarou. Oproti tomu prílohové slovníčky ponúkajú oporu aj pri opakovaných výskytoch agnonyma v diele.

47 Často sa s ním stretávame napr. u K. Kálala, v reprodukováných slovenských rozprávkach, v opísoch realít či v pasážach, kde v českom texte uvádza repliky v slovenčine – ako v knihe *Slovenské obrázky*: „(...) pan farář upokojil lid slovo: To je člověk statočný (řádný) a nie planý (špatný) (...)“ Cit. podľa KÁLAL, Karel: *Slovenské obrázky*. Praha: L. Mazáč, 1928, s. 37.

Vlček.⁴⁸ Daný prístup mal pravda aj dávnejšie precedensy, napr. v prvom vydaní rozprávky Boženy Němcovej *O dvanácti měsíčkách* v roku 1855 v almanachu *Lada-Niôla* možno okrem iného čítať Maruškinu repliku v podobe: „*Iděm na fialky*.“ Uplatnil sa aj v ďalších knihách – vo vydaní čítanky pre stredné školy z roku 1913, zostavenej Janom Máchalom, napr. už v obsahu vidno českým pravopisom písanú Hviezdoslavovu báseň *S těmena huor*. Daný postup neostal bez povšimnutia, kriticky naň reagoval napr. Jozef Škultéty v článku *Slovenský pravopis v českom vydaní slovenských textov*. Cituje okrem iného úryvok z Vajanského *Letiacich tieňov* v upravenej podobe: „V čítanke slovenské texty tlačené sú takto: Muoj otec modlí sa za národ už päťdesiat rokov v lipovej dutině pred križom – plameň rodoľubstva, ktorým si však nězakurítě v zime pec, ani fajky nězapalítě.“ V kritických slovách poukazuje aj na „zavádzanie“ českého čitateľa: „Zo všetkého vyjde pre Čecha nemilá zkusenost, že Slováci nepišu tak, ako jeho učili v škole.“⁴⁹ V roku 1913 sa prispôsobený pravopis uplatnil aj vo vydaní *Výboru z povídek Martina Kukučina*, ktoré do edície *Sbírka souvislé četby školní* na vydanie pripravil Jan Menšík.⁵⁰

48 Na túto formu pravopisnej úpravy v českých školských kompendiách jestvujú protichodné dobové ohlasy (s celkovým vysokým ocenením začlenenania slovenských textov do českej školskej lektúry) aj neskoršia reflexia v odborných prácach. Andrej Mráz vo svojej vlčkovskej monografii *Medzi našimi literatúrami. Československá myšlienka u J. Vlčka* (1960) v súvislosti s podobou slovenských textov vo vydaní čítanky z roku 1912 o jej motivácii píše: „Vlček v celom svojom živote bol mimoriadne citlivý na kultúru a správnosť našich spisovných rečí, zreteľ na správnu výslovnosť slovenčiny v českých školách viedol ho k experimentu podať slovenské texty kvôli výslovnosti českým pravopisom (...).“ Cit. podľa MRÁZ, Andrej: *Medzi našimi literatúrami. Československá myšlienka u J. Vlčka*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1960, s. 50.

49 Cit. podľa ŠKULTÉTY, Jozef: *Slovenský pravopis v českom vydaní slovenských textov*. In: *Slovenské pohľady*, roč. 33, 1913, č. 3, s. 447.

50 Poznámky v edičnom aparáte Výboru z povídek pripravil František Votruba – obsahujú aj české ekvivalenty potenciálne problémových slovenských slov a spojení (napr. zavrátěné = zpět přihnané; zastaně = zastaví se; žieravý buol = zžiravý bol; nik sa ti něsmeje = nikdo se ti nevysmívá), spracované v postupnosti podľa strán výskytu. V prvej z poznámok nájdeme pravopisné zdôvodnenie: „Slováci de, te, ne až na několik výjimek vyslovují dě, tě, ně; ô zní uo (pro snazší výslovnost text v těchto případech zachovává fonetický pravopis, jehož užívá prof. Dr. Jar. Vlček ve své ‚Čítance pro vyšší třídy škol středních‘, díl III., 1912).“ Cit. podľa VOTRUBA, František: *Poznámky*. In: KUKUČÍN, Martin: *Výbor z povídek Martina Kukučina*. Praha : F. Topič, 1913, s. 122. Tematizáciu takýchto úprav slovenských textov opakovane nájdeme v časopise *Průdy* z roku 1913. Kým v (nepodpísanom) texte Slovenčina v českých školách (*Průdy*, roč. 5, 1913, č. 2, s. 75 – 76) možno vo vzťahu k pravopisne počesťujúcej úprave čítať pozitívny postoj, v recenzii Výboru z povídek Martina Kukučina od Juraja Slávika a Pavla Bujnáka sa o danej veci okrem iného píše: „Poznámky – opravdový slovník – obstaral ku knižočke Fr. Votruba. Presná a záslužná práca, oblahčujúca českej mládeži vniknúť do tajov našej reči. Ale, – zdá sa mi, – ohľadom pravopisu, akým je tlačený slovenský text i tu (tak, ako vo všetkých našich českých školských vydaniach), je pravde bližší red. Škultéty (viď Sl. Pohľady 1913, sošit 7). Nebolo by lepšie (i to hlavne pre profesorov) ku každému podobnému vydaniu pripojiť krátku poznámku o slovenskej výslovnosti – a tlačiť slovenské texty nezmenené? Myslím, nerobilo by to tak veľké ťažkosti – a nestavalo by českého človeka pred nové divy – akonáhle siahne za slovenskou knihou, časopisom, vyššími z domácich tlačiarň.“ Cit. podľa SLÁVIK, Juraj – BUJNÁK, Pavel [N-ý; B-k]: *Výbor z povídek Martina Kukučina*. In: *Průdy*, roč. 5, 1914, č. 3 – 4, s. 153. S odstupom rokov sa spôsobu pravopisného podania Kukučinových poviedok dotkol aj Emil Charous: „Zvláštností tohoto výboru je snaha priblížiť slovenský text českým studentům českými diakritickými znaménky, zejména ě, počínaje samým názvem Něprebuděný; dobrý úmysl – komické vyznění!“ Cit. podľa CHAROUS, Emil: *Jak jsem poznával Kukučina*. In: *Zrkadlení/Zrcadlení: česko-slovenská revue*, roč. 7, 2010, č. 1 – 2, s. 10. Možno ešte spomenúť, že v dobovom kontexte sa pri praxi prispôsobenia pravopisu pristavil aj František Bílý v texte *Dnešní literární vzájemnost československá* (1919) – z nášho hľadiska je povšimnutiahodné to, že aj on v zhode s inými (pri brojení proti vzájomným prekladom) za najsprávnejší spôsob zoznamovania so slovenskou literatúrou považuje vydania v slovenčine vybavené slovníčkami neznámých slovenských slov. Pozri BÍLÝ, František: *Dnešní literární vzájemnost československá*. In: *Patera – Chmel*, c. d., s. 107.

28 Z ďalších kníh, kde bol použitý počesťený pravopis, možno (aj vzhľadom na zaujímavé sprievodné okolnosti) uviesť antológiu *Slovenský sborníček*, ktorú zostavil a aj slovníčkom doplnil František Tichý.⁵¹

Je zrejmé, že uplatňované postupy zásahov do textu, ktoré sa zámerom a funkciou priradujú k prílohovým slovníčkom a podtextovým slovníčkom (poznámkam pod čiarou), patria medzi osobité prostriedky jazykového manažmentu v česko-slovenskom kontexte na cestách pestovania biliterárnosti súbežne s pestovaním bilingvizmu (najmä, no nielen) mladej českej generácie. Zdvojovanie plnilo funkciu „sprieračenia“ neznámych výrazových prostriedkov priamo na mieste ich výskytu v texte, pravopisné úpravy mali za cieľ priblížiť cez čítaný text zvukové osobitosti slovenčiny a zvukové kvality slovenského literárneho diela.⁵²

Tri cesty sprostredkúvania literárnych diel v medziliterárnom procese

Na základe širokého spektra vyjadrení na tému recepcie slovenskej literatúry i na základe vydavateľskej praxe je zrejmé, že medzivojnové obdobie „oficiálne“ (aj v zhode s dobovou ideológiou čechoslovakizmu) ako cestu sprostredkúvania literárnych diel v medziliterárnom procese preferovalo čítanie v origináli pred prekladmi, ktoré si však postupne tiež nachádzali svoje miesto (výraznejšiu koexistenciu oboch prístupov priniesla potom druhá polovica 20. storočia).

Z dobových diskusií na danú tému možno ešte odkázať i nadviazať na rozhovor Jána Smreka s Milošom Weingartom z roku 1933 v *Eláne*. M. Weingart tu v súvislosti s prekladom, ku ktorému sa (hoci diferencovane podľa druhu diela i adresáta) stavia rezervovane, hovorí: „(...) niet sporu o tom, že práve tie najsubtilnejšie hodnoty slovesného diela slovenského i českého, keď ide o dielo vskutku

51 Z úvodných slov F. Tichého zreteľne vystupuje autorova priviazanosť k čechoslovakistickému konceptu jazyka i literatúry. To sa napokon v tridsiatych rokoch prejavilo aj v jeho polemike s knižou Ludovíta Nováka *Jazykovedné glosy k československej otázke* z roku 1935 – na Tichého názory aj spôsob ich podania vtedy výrazne kriticky reagoval F. X. Šalda. Na druhej strane Tichého sprievodný text ukazuje aj mieru osobnej zainteresovanosti až nástojčivosti v presviedčaní českého čitateľa o zisku z investície do prekonávania jazykových ťažkostí pri čítaní slovenského textu (inými slovami z investície do vlastného súbežného rozvíjania bilingvizmu a biliterárnosti). Explicitne tematizuje aj zážitok zo zvukovej realizácie čítaného slovenského básnického textu: „V nynější češtině rozeznávají učenci (Šembera, Gebauer) troje nářečí: české, moravské a slovenské. Poslední je nám, kteří žijeme na nejzazším západě jazykové oblasti, nejvzdálenější, nejméně srozumitelné. (...) Zvlášttnosti slovenského nářečí seřadil jsem tak, aby se snadno přehledly. Kdo chce slovenským básním a povídkám rozumět, musí si tento přehled častokrátě nahlas pročitati. Jestliže pak při četbě básně nebo povídky některému tvaru nerozumí, nesmí jej přejítí, nýbrž přemýšletí o něm a hledati výklad. Najde jej buď v tomto přehledu nebo ve slovníčku zcela jistě! Jen trpělivě! Práce, spojená s hledáním a přemýšlením se sama odmění. „Nejlépe chutnává jádro, jež jsme sami vyluštili!“ (...) de, te, ne čte se zpravidla měkce: ide (idě), Detva (Dětva), dedo (dědo); pochovajte (pochovajtě), ešte (eště), tesný (těsný); nebude (něbudě), nenie (něnie), nechal (něchal). Touto měkkou výslovností nabývá slovenské nářečí kouzelné hudebnosti a lahody. Čtěte si takto některou báseň nahlas a pochopíte.“ Cit. podľa TICHÝ, František: *Slovenské nářečí*. In: *Slovenský sborníček*. Praha : F. Topič, 1914, s. 10 – 12.

52 S odstupom času sa otázky správnej či chybnjej výslovnosti slovenčiny (t. j. zvukovej realizácie slovenského literárneho textu) bezprostredne v školskom procese nielen u českých žiakov/študentov, ale aj na strane učiteľov dotkli v už spomenutej štúdii aj Věra Linhartová a František Uher. Pozri LINHARTOVÁ, Věra – UHER, František: Vliv čebty slovenské literatury v originále na rozvoj pasivního bilingvismu českých žáků. In: *Český jazyk a literatura*, roč. 27, 1976 – 1977, č. 5, s. 19.

básnické, sa prekladom strácajú.“⁵³ V poznámke M. Weingarta vystupuje špeci-
fická citlivosť na proces a výsledok prekladu vo vzťahu k vzájomnému prekladaniu
v česko-slovenskom kontexte.⁵⁴ Dá sa však dodať, že na druhej strane nemôže byť
spor o tom, že pri čítaní v origináli sa najsubtilnejšie i subtilne hodnoty a neraz aj
len základné porozumenie môžu strácať v semikomunikačných šumoch pri nedo-
statočnej bilingválnej (i širšej interkultúrnej) pripravenosti čitateľa a rozvinutosti
jeho takpovediac „osobnej čitateľskej biliterárnosti“. Ide o rozdielne typy „poten-
ciálnych strát“ pri dvoch cestách ponuky a recepcie diela v inoliterárnom prostredí
– prvá sa týka diela z hľadiska jeho novej podoby na základe prekladovej metamor-
fózy, druhá, pri nezmenenej pôvodnej podobe, jeho potenciálnej „semirecepcie“.⁵⁵

Bez púšťania sa do hlbších analýz obidvoch prístupových ciest v medzi-
literárnom procese treba na tomto mieste upozorniť na to, čo ukazuje naša ana-
lýza – že v česko-slovenskom kontexte v priebehu času nevystupuje len tradične
reflektovaná dichotómia. Stretávame sa vlastne nie s dvoma, ale s tromi cestami,
kde treťou, hoci okrajovejšou, je čítanie v origináli s ponukou opory v príloho-
vom slovníčku či inej explikácii jazykovo problémových miest. Oproti „čistému

53 Porov. širší kontext citovaného úryvku: J. Smrek: „Ale máme skúsenosť, že českí čitatelia si často
žiadajú preklad slovenskej knihy.“ M. Weingart: „O tom poviem, čo som už prv tvrdil, že nemôžem schva-
ľovať prekladanie slovenských kníh do češtiny a českých do slovenčiny. Priznal by som potrebu toho pri
divadelných hrách. Videl som, že české preklady slovenských hier v Prahe, napr. na javisku Národného
divadla, pôsobili dobre. Čo sa týka románu, práve príklad Čachtickej panej, ktorá nedávno vyšla i po česky,
mi ukazuje, že také prepisy sú hlavne pre potrebu širokých vrstiev čitateľstva, ktorým by rovnako ťažkosť
pôsobilo čítať hoci vlastným spisovným jazykom ťažšie diela, napr. Březinu. Dúfam teda, že v budúcich
generáciách, až bude všeobecnou školskou výchovou viacej prípravy k znalosti Slovenska a slovenčiny,
bude potreba týchto prepisov klesať. Konečne pri takom ľudovom románe, ako Čachtická pani, tá stránka
slovesná nie je taká dôležitá, ale inak niet sporu o tom, že práve tie najsubtilnejšie hodnoty slovesného
diela slovenského i českého, keď ide o dielo vskutku básnické, sa prekladom strácajú.“ Cit. podľa SMREK,
Ján: Rozhovor s Milošom Weingartom o slovenskej literatúre. In: *Elán*, roč. 4, 1933, č. 4, s. 2.

54 Až v druhej polovici 20. storočia sa v česko-slovenskom prekladovom priestore začal presadzovať
prístup k vzájomnému prekladu ako ku každému inému prekladu – súčasne však ono „ako každý iný“ bolo
a je relativizované práve špecifickým vzťahom vzájomnej jazykovej príbuznosti a blízkosti. Jiřina Kintnerová,
ktorej preklad *Hviezdoslavovej Hájnikovej ženy* je považovaný za umelecký prielom v slovensko-českom
preklade, upozorňovala v súvislosti s jestvujúcimi prekladateľskými neúspechmi v našom kontexte na
preceňovanie blízkosti rečí a kultúr späté súčasne s podceňovaním tvorivého aktu prekladateľskej práce.
Pozri KINTNEROVÁ, Jiřina: Nebezpečenstvo blízkosti. In: *Slovenské pohľady*, roč. 78, 1962, č. 3, s. 29;
o ceste k výslednej podobe prekladu *Hájnikovej ženy* KINTNEROVÁ, Jiřina: Ako som prekladala *Hájnikovu*
ženu. In: *Slovenské pohľady*, roč. 76, 1960, č. 3, s. 318 – 323. Porov. v danej súvislosti formuláciu D. Ďurišina
o špecifickom postavení prekladu v podmienkach slovenskej a českej biliterárnosti, kde „informačno-ja-
zyková funkcia prekladu ustupuje funkcii tvorivo-kreačnej.“ Cit. podľa ĎURIŠIN, Dionýz: Medziliterárne
aspekty výskumu českej a slovenskej biliterárnosti. In: *Česká literatura*, roč. 23, 1975, č. 4, s. 333.

55 Na problematiku semirecepcie v širšom zmysle upozorňoval pri otázke prijímania *Živého biča* Mila
Urbana v českom prostredí Zdeněk Eis: „Povaha obou jazyků dovoluje, aby Urbanův román mohl být
s větším či menším zdarem přečten i příslušníky českého jazykového společenství. Pro ně, na rozdíl od
příslušníků jiných jazykových společenství, dané literární dílo existovalo v blízké jazykové podobě, tj. mohlo
být českými čtenáři přečteno například v informativní rovině, s využitím sdělovací funkce slovenského
jazyka. Avšak po estetické stránce existoval *Živý bič* pro českého čtenáře jako dílo, které pro něho bylo
přístupné jen nedokonale a neúplně. Příslušník českého jazykového společenství totiž nevládl při čtení
Živého biče celým bohatstvím slovenských asociací spojujících slova a formy slovenského jazyka navzá-
jem se skutečností.“ Cit. podľa EIS, Zdeněk: Konkretizace Urbanova románu *Živý bič* v českém tisku. In:
Česká literatura, roč. 16, 1968, č. 5, s. 534 – 535. Porov. vyjadrenie V. Budovičovej: „V našej bilingválnej
jazykovej situácii sa dodnes vedú diskusie o potrebe prekladania literárnych textov. V praxi sa ukázalo, že
stupeň semikomunikácie v tejto oblasti je taký vysoký, že sa pri ňom stráca možnosť plného umeleckého
zážitku, čo plne odvodňuje potrebu prekladania.“ Cit. podľa BUDOVIČOVÁ, Viera: Semikomunikácia
ako lingvistický problém. In: *Studia Academica Slovaca* 16. Bratislava : Alfa, 1987, s. 55 – 56.

30 originálu“ stoja tak dva rozdielne sprostredkujúce prístupy, pričom oba, preklady aj vypracúvanie prílohových slovníkov (a ďalších spomínaných podôb textovej lexikálnej opory), vystupujú ako forma investície do medziliterárneho procesu. V porovnaní s prekladmi, ktoré predstavujú vnútroliterárnu reakciu na ponuku inoliterárnych, inojazykových diel a zreteľné začlenenie prekladového textu do prijímajúceho literárneho priestoru, možno textovým prílohovým slovníkom pripísať zase ambíciu byť sprostredkovateľmi a sprievodcami na ceste prípravy či výchovy bilingválneho a biliterárneho čitateľa.

Záver

Sledovanie línie vydávania prílohových slovníkov poskytuje obraz existencie širokej komunikácie na tému optimálnej podoby prítomnosti diel druhej literatúry v českom a slovenskom literárnom priestore, ktorú možno vnímať ako príklad špecifického jazykového manažmentu v oblasti česko-slovenských/slovensko-českých jazykovo-literárnych vzťahov. Často tematizovaná potreba čitateľskej lexikálnej opory (pri preferovaní čítania v pôvodine) vyplýva zo skutočnosti, že vstupná bilingválna kompetencia čitateľa opierajúca sa len o základnú vzájomnú zrozumiteľnosť jazykov nestačí. Za jestvujúcej blízkosti v rozdielnosti a rozdielnosti v blízkosti sa do jazykových bariér osobitne premieta široké spektrum lexikálnych medzijazykových diferencií aj kultúrne špecifických lingvovoreálií. Bilingválnosť a biliterárnosť ako neraz jedným dychom vyslovované kategórie podliehajú vývinu. Sú rozvíjateľné – a ich pestovanie („hoci sa to tak nevolalo“) bolo v istých obdobiach vzájomných česko-slovenských vzťahov cieľom rozličných kultúrnych aktivít. Ukazuje sa, že špecifická problematika edičnej výbavy literárnych diel zahŕňajúca prílohové slovníčky predstavuje, resp. predstavovala nezanedbateľnú súčasť kultúrno-spoločenskej diskusie, do ktorej sa z oboch strán zapájali mnohé osobnosti českého a slovenského kultúrneho života. V súvislosti s medzivojnovým obdobím vystupuje pritom pochopiteľný a vysvetliteľný, no predsa ako keby istý paradox, že hlasy na podporu čítania slovenskej literatúry v pôvodine a návrhy aj propagovanie príprav a vydávania prílohových slovníkov uľahčujúcich recepciu slovenských literárnych diel českému čitateľovi osobitne intenzívne a nástojčivo zaznievajú z radov osobností čechoslovakistického ladenia. Hoci sa stretávame s obojstranne orientovanými návrhmi, reálne investície do sprístupňovania slovenskej literatúry s textovou lexikologicko-lexikografickou oporou významne (v tom čase, no aj vo všetkých iných obdobiach) prevyšovali vydania českých textov so slovníkovou oporou pre slovenského čitateľa. Medzi vzájomné asymetrie v česko-slovenských/slovensko-českých jazykovo-literárnych vzťahoch patrí teda aj to, že na rozdiel od existencie slovensko-českých prílohových slovníkov požiadavka česko-slovenských slovníkov vo vydaniach diel českej literatúry nebola – až na výnimky – napĺňaná a naplnená. Slovensko-české prílohové slovníčky už svojou existenciou predstavujú pozoruhodný fenomén v medziliterárnom priestore, pričom ich rozsah a podoby sú hodné ďalšej pozornosti v širšom kontexte literárnej textovej lexikografie.

Pramene

- HVIEZDOSLAV, Pavol Országh: *Básně biblické. Agar. Kain. Sen Šalamúnov. S úvodem a poznámkami Fr. Frýdeckého.* Praha : J. Otto, 1912.
- HVIEZDOSLAV, Pavol Országh: *Hajnikova žena.* Přeložila Jiřina Kintnerová. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959.
- KÁLAL, Karel: *Slovenské obrázky.* Praha : L. Mazáč, 1928.
- KUKUČÍN, Martin: *Rysavá jalovica.* Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1955.
- KUKUČÍN, Martin: *Sobrané spisy. Sväzok XVII. Lukáš Blahosej Krasoň. Román. Kniha I.* Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1929.
- KUKUČÍN, Martin: *Výbor z povídek Martina Kukučina.* Vydal a úvod napsal Jan Menšík. Praha : F. Topič, 1913.
- PATERA, Ludvík – CHMEL, Rudolf (ed.): *Kontext české a slovenské literatury. Antologie českých a slovenských textů 1830 – 1989.* Praha : FF UK, 1997.
- POKORNÝ, Rudolf: *Z hor.* Praha : Edvard Grégr, 1881.
- TAJOVSKÝ, Jozef Gregor: *Slovenské obrázky.* Praha : J. Pelcl, 1912.
- TICHÝ, František: *Slovenský sborníček.* Praha : F. Topič, 1914.
- VANSOVÁ, Terézia: *Danko a Janko.* Banská Bystrica : Ústredné nakladateľstvo a kníhkupectvo učiteľstva československého, 1924.

Literatúra

- BÍLIK, René: Kukučínov historický cyklus. In: GBŮR, Ján (ed.): *Kukučín v interpretáciách.* Bratislava : Literárne informačné centrum, 2010, s. 14 – 19.
- BÍLÝ, František: Dnešní literární vzájemnost československá. In: PATERA, Ludvík – CHMEL, Rudolf (eds.): *Kontext české a slovenské literatury. Antologie českých a slovenských textů 1830 – 1989.* Praha : FF UK, 1997, s. 106 – 109.
- BUDOVIČOVÁ, Viera: Z konfrontačného štúdia češtiny a slovenčiny. Československý model dvojjazykovej komunikácie. In: *Slavica Pragensia XXV.* Praha : Univerzita Karlova, 1985, s. 25 – 38.
- BUDOVIČOVÁ, Viera: Semikomunikácia ako lingvistický problém. In: *Studia Academica Slovaca 16.* Bratislava : Alfa, 1987, s. 49 – 66.
- DEVEČKA, Ondrej [D.]: Čítať a Čítať. In: *Prúdy. Revue mladého Slovenska,* roč. 4, 1913, č. 5 – 6, s. 231 – 233.
- DULEBOVÁ, Irina: *Precedentné fenomény súčasného ruského jazyka: interkulturný a lingvodidaktický aspekt.* Bratislava : Univerzita Komenského, 2015.
- DULOVÍČ, Erik: Slovenský miestopis v Prahe (1918 – 1938). In: *Historický časopis,* roč. 64, 2016, č. 1, s. 127 – 151.
- ĎURIŠIN, Dionýz: Medziliterárne aspekty výskumu českej a slovenskej biliterárnosti. In: *Česká literatura,* roč. 23, 1975, č. 4, s. 329 – 340.
- ĎURIŠIN, Dionýz: *Teória medziliterárneho procesu.* Bratislava : Tatran, 1985.
- ĎUROVIČ, Lubomír: Česko-slovenské komunikačné a kultúrne kontinuum. In: ORGOŇOVÁ, Oľga (ed.): *Jazyk a komunikácia v súvislostiach 2.* Bratislava : Univerzita Komenského, 2008, s. 209 – 218.
- DVOŘÁKOVÁ, Iva: *Vzájemný překlad ve vývoji česko-slovenských a slovensko-českých vztahů. Zčešťování – poslovenčovanie – prepis – prevod – překlad.* Dizertační práce. Praha : FF UK, 2019.
- EIS, Zdeněk: Konkretizace Urbanova románu Živý bič v českém tisku. In: *Česká literatura,* roč. 16, 1968, č. 5, s. 534 – 548.
- FEJÉRPATAKY-BELOPOTOCKÝ, Gašpar [Kašpar z Fejérpataky]: Žádost k českým spisovatelům. In: *Čechoslav,* roč. 6, 1825, č. 12, s. 90 – 91.
- FIŠER, Zdeněk: Berní úředník František Václav Peřinka, přítel Slovenska a Slováků. In: *Vlastivědné kapitoly z Valašskokloboucka,* roč. 8, 2008, č. 1, s. 6 – 13.

- FRÝDECKÝ, František: Poznámky. In: HVIEZDOSLAV, Pavol Országh: *Báseň biblické. Agar. Káin. Sen Salamúnov*. S úvodom a poznámkami Fr. Frýdeckého. Praha : J. Otto, 1912, s. 171 – 180.
- GAJDOŠOVÁ, Katarína: Slovensko-česká a česko-slovenská dvojjazyčná lexikografia. Vývinový prehľad od 19. storočia po súčasnosť. Časť I. In: *Slovenská reč*, roč. 79, 2014, č. 5 – 6, s. 274 – 303.
- GREGOR, Alois: O diferenčným slovníku slovensko-českém. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A. Řada jazykovědná*, roč. 7, 1958, č. A6, s. 121– 122.
- HAMALIAR, Ján Igor: Dva nebo jeden jazyk? In: *Přítomnost*, roč. 7, 1930, č. 11, s. 167 – 170.
- HARTMANN, Reinhard Rudolf Karl – JAMES, Gregory: *Dictionary of Lexicography*. London and New York : Routledge, 2002.
- HROMADOVÁ, Magdalena: Managing a literary text: The perspective of a native and a non-native speaker. In: FAIRBROTHER, Lisa – NEKVAPIL, Jiří – SLOBODA, Marián (eds.): *The Language Management Approach: A Focus on Research Methodology*. Berlin : Peter Lang Edition, 2018, s. 303 – 326.
- CHAROUS, Emil: Nesouvislé vědomí souvislosti. In: PATERA, Ludvík – CHMEL, Rudolf (eds.): *Kontext české a slovenské literatury. Antologie českých a slovenských textů 1830 – 1989*. Praha : FF UK, 1997, s. 197 – 200.
- CHAROUS, Emil: Jak jsem poznával Kukučína. In: *Zrkadlenie/Zrcadlení: česko-slovenská revue*, roč. 7, 2010, č. 1 – 2, s. 8 – 17.
- CHMEL Rudolf: *Literatúry v kontaktoch. Štúdie o slovensko-maďarských literárnych vzťahoch*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1972.
- CHMEL, Rudolf: K slovensko-maďarským literárnym vzťahom. In: *Studia Academica Slovaca* 6. Bratislava : Alfa, 1977, s. 195 – 205.
- CHMEL, Rudolf: Biliterárnosť a medziliterárne spoločenstvo. In: ĎURIŠIN, Dionýz: *Teória medziliterárneho procesu*. Bratislava : Tatran, 1985, s. 221– 223. Pôvodne publikované ako Хмел, Рудольф: Библиотечность и межлитературные общности. In: *Slavica Slovaca*, roč. 16, 1981, č. 2, s. 212 – 213.
- JAROŠOVÁ, Alexandra: *Slovo v slovníku z pohľadu času a normy*. Bratislava : Veda – Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, 2015.
- KAČALA, Ján: Okridlené výrazy zo slovenského písomníctva. In: *Slovenská reč*, roč. 69, 2004, č. 2, s. 85 – 95.
- KÁLAL, Karel – SALVA, Karol: *Slovník slovenskočeský a československý*. Ružomberok : Karol Salva, 1896.
- KÁLAL, Karol – KÁLAL, Miroslav: *Slovenský slovník z literatúry aj nářečí (Slovensko-český diferenciální)*. Banská Bystrica : Slovenská grafia, 1923.
- KÁLAL, Miroslav [M. P.]: Tri poznámky k československej otázke. In: *Prúdy*, roč. 7, 1923, č. 3, s. 128 – 134.
- KÁLAL, Miroslav: *Slovenský slovník z literatúry aj nářečí. (Slovensko-český slovník a český ukazovatel)*. Banská Bystrica : Slovenská grafia, 1924.
- KÁLAL, Miroslav: Překládat ze slovenštiny? (Hlas filologa). In: *Literární rozhledy*, roč. 11, 1926, č. 5, s. 343 – 344.
- KÁLAL, Miroslav: Prekladaf či neprekladaf? In: *Robotnícke noviny*, roč. 27, 1930, č. 37, s. 4.
- KINTNEROVÁ, Jiřina: Ako som prekladala Hájnikovu ženu. In: *Slovenské pohľady*, roč. 76, 1960, č. 3, s. 318 – 323.
- KINTNEROVÁ, Jiřina: Nebezpečenstvo blízkosti. In: *Slovenské pohľady*, roč. 78, 1962, č. 3, s. 26 – 29.
- KOLI, František: Funkčné premeny česko-slovenského prekladového kontextu. In: *III. stretnutie prekladateľov a tlmočníkov z krajín strednej a východnej Európy. Budmerice* 97. Praha : JTP, 1997, s. 48 – 56.
- KUBÍN, Josef Štefan: *Slovník slovenskočeský (diferenciální)*. Praha : Česká grafická unie, 1920.
- KUSÁ, Mária: *Preklad ako súčasť dejín kultúrneho priestoru*. Bratislava : Ústav svetovej literatúry SAV, 2005.

- LINHARTOVÁ, Věra – UHER, František: Vliv četby slovenské literatury v originále na rozvoj pasivního bilingvismu českých žáků. In: *Český jazyk a literatura*, roč. 27, 1976 – 1977, č. 5, s. 219 – 226.
- MACHAR, Josef Svatopluk: Hic sunt leones (Zde jsou lvové). In: PATERA, Ludvík – CHMEL, Rudolf (ed.): *Kontext české a slovenské literatury. Antologie českých a slovenských textů 1830 – 1989*. Praha : FF UK, 1997, s. 109 – 111.
- MATUŠKA, Alexander: Hviezdoslav a jeho Hajníkova žena. In: HVIEZDOSLAV, Pavol Országh: *Hajníkova žena*. Přeložila Jiřina Kintnerová. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959, s. 315 – 339.
- MORKOVKIN, Valerij V. – MORKOVKINA, Anna V.: *Russkije agnomimy (slova, kotoryje my ne znajem)*. Moskva : Institut ruskogo jazyka, 1997.
- MRÁZ, Andrej: *Medzi našimi literatúrami. Československá myšlienka u J. Vlčka*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1960.
- NÁBĚLKOVÁ, Míra: Jakymu Ondrusovi... mel bych ho znat? Literárne servery a amatérsky česko-slovenský literárny kontext. In: *Slovak Review. Časopis pre výskum svetovej literatúry*, roč. 17, 2008, č. 2, s. 63 – 83.
- NÁBĚLKOVÁ, Míra – SLOBODA, Marián: Česko-slovenská komunikácia: semikomunikácia, bivalencia a reflexia vzájomnej zrozumiteľnosti slovenčiny a češtiny. In: TÓTH, Alexander, János – UHRINOVÁ, Alžbeta (eds.): *Slovenčina v menšinovom prostredí*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2008, s. 156 – 166.
- NÁBĚLKOVÁ, Míra: *Slovenčina a čeština v kontakte. Pokračovanie príbehu*. Bratislava – Praha : Veda – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2008.
- NÁBĚLKOVÁ, Míra: Jazykovedné glosy k československej otázke Ludovíta Nováka v dobovom kontexte a v súčasných česko-slovenských vzťahoch. In: ONDREJOVIČ, Slavomír (ed.): *Ludovít Novák. Tvorca modernej slovenskej jazykovedy a zakladateľ SAVU*. Bratislava : Veda, 2011, s. 60 – 76.
- NÁBĚLKOVÁ, Míra: Knihy, médiá a česko-slovenské jazykové vzťahy. In: *Romboid*, roč. 46, 2011, č. 2, s. 83 – 85.
- NÁBĚLKOVÁ, Míra: Komunikačný obraz česko-slovenských lexikálnych diferencií – svedectvo internetu. In: PEKAROVIČOVÁ, Jana – VOJTECH, Miloslav (eds.): *Studia Academica Slovaca 42*. Prednášky XLIX. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Bratislava : Univerzita Komenského, 2013, s. 139 – 168. Dostupné na: http://www.e-slovak.sk/zborniky/SAS_42_2013.pdf
- NÁBĚLKOVÁ, Míra: Porovnávací obraz lexikálnej zásoby slovenčiny a češtiny v doterajšom lingvistickom spracovaní. I. Začiatky lexikálnej komparácie. In: *Slovenská reč*, roč. 80, 2015, č. 5 – 6, s. 276 – 306.
- NÁBĚLKOVÁ, Míra: Česko-slovenský jazykový kontakt. In: KARLÍK, Peter – NEKULA, Marek – PLESKALOVÁ, Jana (eds.): *Nový encyklopedický slovník češtiny 1*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2016, s. 223 – 236. Dostupné na: <https://www.czechency.org/slovník/%C4%8CESKO-SLOVENSK%C3%9D%20JAZYKOV%C3%9D%20KONTAKT>.
- NÁBĚLKOVÁ, Míra: The Czech-Slovak communicative and dialect continuum: With and without a border. In: KAMUSELLA, Tomasz – NOMACHI, Motoki – GIBSON, Catherine (eds.): *The Palgrave Handbook of Borders, Identity and Language in the Modern Slavic World*. London : Palgrave Macmillan, 2016, s. 140 – 184.
- NÁBĚLKOVÁ, Míra: Luče, luče, zlaté luče! Hviezdoslavovské poznámky k viacsmerosti lexikálnej dynamiky. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 69, 2018, č. 3, s. 340 – 358.

- NÁBĚLKOVÁ, Míra: Pestovanie biliterárnosti ako súčasť kultúrnej politiky a jazykového plánovania v česko-slovenskom kontexte (Chmelovské inšpirácie). In: *Slovenská literatúra*, roč. 66, 2019, č. 6, s. 417 – 429.
- NEKVA PIL, Jiří: Language Management Theory as one approach in Language Policy and Planning. In: *Current Issues in Language Planning*, roč. 17, 2016, č. 1, s. 11 – 22.
- NEKVA PIL, Jiří – SHERMAN, Tamah: Pre-interaction management in multilingual companies in Central Europe. In: *Current Issues in Language Planning*, roč. 10, 2009, č. 2, s. 181 – 198.
- NEKVA PIL, Jiří – SHERMAN, Tamah: Jazykový management a teorie jazykového managementu: úvodní poznámky. In: *Slovo a slovesnost*, roč. 75, 2014, č. 4, s. 245 – 254.
- NEUSTUPNÝ, Jiří V.: Literární kritika jako jazykový management. In: *Slovo a slovesnost*, roč. 64, 2003, č. 4, s. 276 – 288.
- NOVÁK, Ludovít: *Jazykovedné glosy k československej otázke*. Turčiansky Svätý Martin : Matica slovenská, 1935.
- PEŘINKA, František Václav: Slovenská lexikografia do roku 1930. II. Slovníky diferenciálne. In: *Průdy*, roč. 15, 1931, č. 3, s. 148 – 164.
- PEŘINKA, František Václav: Slovenská lexikografia do roku 1930. III. Slovníky diferenciálne (pokračovanie). In: *Průdy*, roč. 15, 1931, č. 4, s. 199 – 213.
- PRAŽÁK, A. Poslovenšťovat? Počešťovat? In: *Bratislava. Časopis učení společnosti Šafaříkovy v Bratislavě*, roč. 2, 1928, č. 1 – 2, s. 217 – 219.
- PŘIBÍK, Zdeněk Václav: To není bratrství! In: *Lidové noviny*, roč. 36, 1928, č. 4, s. 1.
- RĚDEY, Zoltán: Sémantika fikčních svetov a kánon slovenskej prózy: Doleželova Heterocosmica v kontexte výkladových tendencií súčasnej slovenskej literárnej histórie. In: *Heterologica: poetika, lingvistika a fikční světy*. Praha : Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2012, s. 217 – 237.
- SLÁVIK-NERESNICKÝ, Juraj – BUJNÁK, Pavel [N-ý; B-k]: Výbor z povídek Martina Kukučina. In: *Průdy*, roč. 5, 1914, č. 3 – 4, s. 151 – 153.
- SLOBODA, Marián: Slovensko-česká (semi)komunikace a vzájemná (ne)rozumitelnost. In: *Čeština doma a ve světě*, roč. 12, 2004, č. 3 – 4, s. 208 – 220.
- SLOBODA, Marián: Semikomunikace. In: KARLÍK, Petr – NEKULA, Marek – PLESKALOVÁ, Jana (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny 2017*. Dostupné na: <https://www.czechency.org/slovník/SEMIKOMUNIKACE>.
- SLOBODA, Marián – NÁBĚLKOVÁ, Míra: Receptive multilingualism in ‚monolingual‘ media: managing the presence of Slovak on Czech websites. In: *International Journal of Multilingualism*, roč. 10, 2013, č. 2, s. 196 – 213.
- SMREK, Ján: Rozhovor s Milošem Weingartom o slovenskej literatúre. In: *Elán*, roč. 4, 1933, č. 4, s. 1 – 2.
- SOMOLAYOVÁ, Ľubica: Poznámky ku Kukučinovmu románu Lukáš Blahosej Krasoň. In: MIKULOVÁ, Marcela – TARANENKOVÁ, Ivana (eds.): *Reálna podoba realizmu*. Bratislava : Ústav slovenskej literatúry SAV, 2011, s. 156 – 167.
- SVÍTIL, Josef: Slovníček. In: VAJANSKÝ, Svetozár Hurban: *Herodes a jiné básně*. Úvodem a slovníčkem opatřil Dr. Josef Svítíl. Praha : J. Otto, 1912, s. 88 – 90.
- ŠALDA, František Xaver: Centralism a partikularism v písemnictví našem a cizím. In: PATERA, Ludvík – CHMEL, Rudolf (eds.): *Kontext české a slovenské literatury. Antologie českých a slovenských textů 1830 – 1989*. Praha : FF UK, 1997, s. 128 – 133.
- ŠKULTÉTY, Jozef: Slovenský pravopis v českom vydání slovenských textov. In: *Slovenské pohľady*, roč. 33, 1913, č. 3, s. 446 – 447.

- ŠMÍDOVÁ, Tereza - FILIPOWICZ, Marcin: Česko-slovenské společenství na půdě současné fanouškovské literatury. Případ fandumu Harry Potter. In: *Slovenská literatúra*, roč. 66, 2019, č. 3, s. 216 - 232.
- ŠTORCH, Karel Boleslav: Kalendáře na rok 1937. III. In: *Květy*, roč. 4, 1837, příloha č. 6, s. 23 - 24.
- TICHÝ, František: Slovenské nářečí. In: *Slovenský sborníček*. Sestavil Dr. Fr. Tichý. Praha : F. Topič, 1914, s. 10 - 12.
- VOTRUBA, František: Poznámky. In: KUKUČÍN, Martin: *Výbor z povídek Martina Kukučína*. Vydal a úvod napsal Jan Menšík. Praha : F. Topič, 1913, s. 122 - 134.
- VOTRUBA, František [-t-]: Slovenská literatura u nás. In: *Naše Slovensko*, roč. 1, 1908, č. 4, s. 190 - 191.
- WEINGART, Miloš: Příspěvky k studiu slovenštiny. In: *Sborník Filozofické fakulty*, roč. 1, č. 17. Bratislava : Filozofická fakulta University Komenského, 1923.
- WERNISCH, Ivan: *Zapadlo slunce za dnem, který nebyl. Zapomenutí, opomíjení a opovrhování. Z jiné historie české literatury (léta 1850 - 1940)*. Brno : Druhé město, 2013.
- WERNISCH, Ivan: *Živ jsem byl! Zapomenutí, opomíjení a opovrhování. Čítanka z „jiné“ české literatury (1745 - 1947)*. Brno : Druhé město, 2013.
- ZELENKOVÁ, Anna: *Medzi vzájomnosťou a nevzájomnosťou. Sondy do česko-slovenských a slovensko-českých literárnych vzťahov*. Praha - Nitra : Slovanský ústav AV ČR - Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, 2009.
- ZEMAN, Jiří: K přijímání slovenské kultury Čechy po rozpadu Československa. In: ONDREJOVIČ, Slavomír (ed.): *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistika Slovaca 3*. Bratislava : Veda, 1997, s. 182 - 186.
- ZUBATÝ, Josef [Z.]: Slovenský slovník z literatury aj nářečí. In: *Naše řeč*, roč. 9, 1925, č. 1, s. 15 - 20.